

VISUOMENINĖ ARISTOKRATĖS VEIKLA XIX a. pab. – XX a. pr. VILNIUJE: KLEMENTINOS POTOCKYTĖS-TIŠKEVIČIENĖS ATVEJIS

Aistė Bimbirytė-Mackevičienė

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

aiste.bimbiryte@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjamas grafienės Klementinos Potockytės-Tiškevičienės biografijos ir jos Vilniuje Neries krantinėje pasistatydintų rūmų (dab. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka) santykis. Iki šiol apie tai nebuvo tyrinėjama, o miesto rezidencijos gyvenimas apskritai retai patenka specialistų akiratin. Šiuo tyrimu siekiama bent iš dalies užpildyti atsiradusias spragas, įrodyti pasirinktų subjekto ir objekto abipusę įtaką bei tokiu būdu atskleisti aristokratės visuomeninės veiklos galimybes ir problemas XIX a. pab. – XX a. pr. Vilniuje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: carinis Vilnius, aristokratija, draugijos, Klementina Potockytė-Tiškevičienė, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

XIX a. II p. – XX a. pr. Vilnius gyveno permainų nuotaikomis. Tą ypač juto aukščiausias visuomenės sluoksnis. Aristokratijai teko susitaikyti su išprususios, turtėjančios, tačiau bekilmės inteligentijos kaimynyste, pajusti stiprų politinės veiklos apribojimą ir iš dalies dėl to atrastą kultūrinę, visuomeninę „nišą“, o kartu ir spręsti vis aštrėjančią nacionalinio identiteto klausimą. Kita vertus, būtent kilmingųjų galimybė keliauti, turtinti savą terpę naujaisiomis idėjomis spartino ir visos čionykštės visuomenės pokyčius, leido į jos mentalitetą prasiskverbti iš Vakarų ateinančiai modernizmo kultūrai bei nuo jos neatsiejamoms so-

cialinėms „naujovėms“. Viena tokių – iki XIX a. vid. „namų židinio saugotojos“ vaidmeniu besitenkinusios lyties išėjimas į viešumą.

Klementinos Potockytės-Tiškevičienės (Klementyna z Potockich Tyszkiewiczowa) [1 il.] biografija kaip reta atspindi visus šiuos pokyčius. Kilusi iš garsios, labai įtakingos aristokratų šeimos grafienė juto prigimtinį poreikį pabrėžti savo tapatybę, kilmę. Veiklios, išskirtinai aukštą padėtį visuomenėje užėmusios motinos pavyzdys, bičiulystė su įtakingiausiomis Europos rūmų damomis bei nuolatinės kelionės po kultūros lopšiais laikomas šalis išugdė savarankišką,

1. Camille Brion, *Klementina Tiškevičienė iš Potockių*, fotografija, apie 1880, Marselis, Januszo Przewłockio rinkinys (Varšuva), in: *Wokół pałacu i dworu: Z kolekcji Janusza Przewłockiego*, Warszawa: Karta, 2009, p. 33

Camille Brion, *Klementina Tiškevičienė born Potockytė*, photo, c. 1880

veiklą bei daug dėmesio skyrusią save reprezentuoti moterį, o jos rezidencija Vilniuje [2 il.] savo masteliu, stilistinėmis ypatybėmis, kolekcijomis bei čia patirtomis gyvenimo nuotrupomis šiandien neabejotinai yra geriausias ne tik savininkės, bet ir paties Vilniaus to meto nuotaikų atspindys.

Vis dėlto tam, kad šį santykį būtų galima įsisąmoninti galutinai, teko įveikti esminę kliūtį – medžiagos trūkumą. Iki šiol išsamiai Tiškevičienės ir jos rūmų gyvenimo niekas nebuvo tyrinėjęs. Kaip išimtį galima paminėti tik Aldoną Snitkuvienę, jau daugelį metų nuo-

sekliai besigilinančią į grafų Tiškevičių palikimą Lietuvoje. Jos monografija, skirta biržietiškajai giminės linijai¹, yra ypač vertinga dėliojant trūkstamas biografines detales bei ieškant pirminių šaltinių. Taip pat vertingas ir lenkų autorės Aldonos Cholewiankos-Kruszyńskos darbas, skirtas grafičienės motinai², tapęs pagrindiniu šaltiniu aiškinantis ikivilnietiškojį periodą.

Būtina paminėti ir Tiškevičienės amžininkus. Mariano Rosko-Bogdanovičiaus (Marian Rosco-Bogdanowicz)³, Kazimiero Chlendovskio (Kazimierz Chłędowski)⁴, Ipolito Korvin-Milevskio (Hipolit Korwin-Milewski)⁵, Valerijono Meištavičiaus (Walerian Meysztowicz)⁶, grafo Benedikto Tiškevičiaus (Benedykt Tyszkiewicz)⁷ bei Sofijos Tiškevičiūtės-Potockos (Zofia Tyszkiewiczówna Potocka)⁸ memuarai, kaip ir ankstesnių autorių darbai, grafičienę mini tik labai fragmentiškai. Ir vis dėlto jie kaip niekas kitas nušviečia bendrąjį laikmečio kontekstą bei asmeninį pasakotojo santykį su aprašomomis asmenybėmis. Tiesa, dėl tos pačios priežasties kai kuriuos teiginius derėtų vertinti itin atsargiai. Kaip pavyzdį galima paminėti K. Chlendovskį, I. Korvin-Milevskį ir B. Tiškevičių. Nepaisant daugelio iš tiesų vertingų faktų, jie bemaž visą grafičienės veiklą vertina neigiamai, ypač pabrėždami jos, kaip moters, moralinę degradaciją. Išsiaiškinus atitinkamas pačių autorių biografijos detales paaiškėjo, kad jų santykis su K. Tiškevičiene iš tiesų buvo komplikotas. Pa-

- 1 Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurliono muziejus, 2008.
- 2 Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *Pani Alfredowa: Maria z Sanguszków Potocka z Łańcuta*, Warszawa: Twój styl, 1998.
- 3 Marian Rosco-Bogdanowicz, *Wspomnienia*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1959.
- 4 Kazimierz Chłędowski, *Pamiętniki: Galicja (1843–1880)*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957; *Idem, Pamiętniki: Wiedeń (1881–1901)*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957.
- 5 Hipolit Korwin-Milewski, *Siedmdziesiąt lat wspomnień: 1855–1925*, Warszawa: Gryf, 1993.
- 6 Walerian Meysztowicz, *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*, Vilnius: Aidai, 2004.
- 7 Benedykt hr. Tyszkiewicz, *Dumy i dumki czyli prawdziwa powieść*, t. 1–2, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- 8 Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, *Teki rodzinne: Tyszkiewiczowie, Potoccy, Lubomirscy, Zamoyscy*, in: BNW ZR, akc. 10114, t. 8, 13.

Vom östlichen Kriegsschauplatz. Blick auf die Stadt Wilna, in der Mitte der Wilijafluß

2. *Vilniaus miesto vaizdas į Neries upę* (orig. pavadinimas: *Vom östlichen Kriegsschauplatz. Blick auf die Stadt Wilna, in der Mitte der Wilijaflu*), atvirukas pagal A. Kühlewindto fotografiją, Königsbergas, apie 1916, privati autorės kolekcija
- View of Vilnius town in the direction of the River Neris*, postcard after photo by A. Kühlewindt, Königsberg, c. 1916

vyzdžiui, B. Tiškevičius buvo susižadėjęs su grafienės moša Vanda Tiškevičiūte (Wanda Tyszkiewiczówna). K. Tiškevičienės manymu, jaunikis grafaitei buvęs netinkamas, o neilgai trukus, galbūt ne be jos pagalbos, sužadėtuovės buvo nutrauktos. I. Korvin-Milevskis apskritai yra vertinamas kaip labai sudėtinga, konfliktiška asmenybė, o K. Chlendovskio pasakojimai neatsiejami nuo jo nusistatymo prieš K. Tiškevičienės motiną. Maža to, jie buvo itin konservatyvaus, patriarchalinio šeimos modelio šalininkai.

Gilininantis į moters vaidmenį to meto visuomenėje pagelbėjo ši klausimą nagrinėjantys šių dienų autoriai. Viena tokių – Jurga Miknytė, 2009 m. apsigynusi daktaro disertaciją tema *Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse XIX a. vidurio – XX a.*

*pradžios Lietuvoje*⁹. Ši autorė, priešingai negu kiti moters klausimu kalbėjusieji, brėžia aiškią ribą tarp lenkiškojo ir lietuviškojo diskurso, abiem skirdama vienodą dėmesį. Šis gestas labai svarbus, nes tokiu būdu aiškėja ne tik apskritai moters, bet ir konkrečiai didikės emancipacijos problemos. Šią temą šiek tiek liečia ir kiti autoriai, tokie kaip Tamara Bairašauskaitė¹⁰ ar Dainius Rakutis¹¹. Beje, pastarasis, nors ir daugiau

9 Jurga Miknytė, *Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse XIX a. Vidurio – XX a. pradžios Lietuvoje*: Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H), 2009.

10 Tamara Bairašauskaitė, „Moteris šeimoje ir visuomenėje“, in: *Lietuvos istorija*, t. 8: *Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 457–468.

11 Dainius Rakutis, „Moteriškoji dvaro kultūra lietuvių literačių akimis“, in: *Darbai ir dienos: XIX amžiaus akiračiai*, t. 28, Kau-

kalbėdamas apie užmiesčio dvarų ar dvarelių moterų gyvenimą, kol kas išsamiausiai sugebėjo aptarti tokias subtilybes kaip apranga, kūno priežiūra, valgymo kultūra ir kitokios kasdienės detalės.

Bendrosioms XIX a. pab. – XX a. pr. nuotaikoms suvokti, taipogi aiškinantis įvairių draugijų bei moters vaidmenį jų veikloje padėjo Laimos Laučkaitės leidinys *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*¹². Vertingas ir Mykolo Brenšteino (Michał Brensztejn) 1914 m. Lietuvoje bei Baltarusijoje veikusių draugijų žinynas¹³, patikslinęs nemenką dalį K. Tiškevičienės visuomeninės veiklos faktų. Taip pat Andrzejaus Romanowskio darbas¹⁴, skirtas būtent lenkiškąjį identitetą puoselėjusios visuomenės pusės veiklos analizei.

Reikia pastebėti, kad šiandienos autorių, gebančių vertinti anuometinius, ypač aristokratiją liečiančius įvykius, nėra daug. Ilgus metus lietuviškąjį segmentą kėlus į pirmą vietą, jų žvilgsniai tik visai neseniai ėmė krypti dvarų kultūros, kurioje dominavo lenkų kalba, link. Deja, ir čia dažniausiai apsisistojama tik ties užmiesčio rezidencijomis, miestietiškuosius dvarus paliekant nuošaly. Taigi nieko keisto, jog svarbiausia tyrimo medžiaga tapo autentiški to meto šaltiniai. Pirmiausia Varšuvos senųjų aktų archyve (toliau – AGAD) saugomas gausus Lancuto (Łańcut) dvaro, priklausiusio grafienės tėvams, epistolarinis palikimas, kuris, kiek šių eilučių autorei yra žinoma, Lietuvos istorikų dar nebuvo tyrinėtas ar bent jau tai neatsispindi lietuviakalbėje literatūroje. Pačios Tiškevičienės, jos vyro, tėvų, brolių ir seserų susirašinėjimas leidžia pažvelgti į nagrinėjamą asmenybę bei jos šeimos gyvenimą iš arti, padeda išsiaiškinti grafienės likimą šiai išvykus iš Vilniaus.

nas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001, p. 111–137.

12 Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.

13 Michał Brensztejn, *Informator o towarzystwach: Naukowych, oświatowych, artystyczno-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubacj na Litwie i Rusi Białej*, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1914.

14 Andrzej Romanowski, *Młoda polska wileńska*, Kraków: 1999.

Itin svarbus šaltinis yra ir to meto periodinė spauda, kurioje puikiai atsispindi viešasis aristokratų bei išskirtinai moteriškosios luomo pusės gyvenimas. XIX a. II p. – XX a. pr. Paryžiaus, Lvovo, Varšuvos bei Vilniaus periodiniai leidiniai, tokie kaip *La Figaro*, *Le Gaulois*, *Gazeta Lwowska*, *Kurjer Krajowy*, *Kraj*, ne tik padeda aptikti K. Tiškevičienės visuomeninės veiklos pėdsakus svečiose šalyse, bet kartu leidžia suvokti įvairių Vilniuje veikusių kultūrinių bei labdaros draugijų veiklą, jos intensyvėjimą. Maža to, būtent periodikoje pavyko rasti darbą papildančius grafienės vedybų su Jonu Leonu Tiškevičiumi (Jan Leon Tyszkiewicz) aprašymą bei jos pačios nekrologą.

POTOCKIO IR SANGUŠKAITĖS DUKTĖ

Mano žmona po trijų su puse valandų skausmo sėkmingai pagimdė dukterį, klydome apskaičiuodami, bet viskas praėjo sėkmingai ir Ptašinska puikiai pakeitė Sulkovską. Prašau mano tėvui nusiųsti telegramą ir pranešti apie naują gimę anūkę. Žmonos sveikata gera, vaikutis mažas, bet storuliukas. Dėkui Dievui, kad praėjo...¹⁵

Šitaip į pasaulį 1856 m. spalio 31 d. Sanguškų Slavutos (ukr. Славу́та, lenk. Sławuta, dab. Ukraina) dvare atėjo Alfredo Juozapo Marijano Potockio (Alfred Józef Marian Potocki, 1817–1889) ir Marijos Klementinos Sanguškaitės (Maria Klementyna z Sanguszków, 1830–1903) antroji duktė. Jai buvo duotas prieš kelerius metus anapilin iškeliavusios prosenelės Klementinos Sanguškienės (Klementyna Maria Teresa ks. Czartoryska Sanguszkowa, 1780–1852) vardas. Potockiai iki tol jau buvo susilaukę dviejų vaikų: dukters Julijos (Julia z Potockich, vėliau Branicka, 1854–1921) ir sūnaus Romano (Roman Potocki, 1851–1915). Vėliau, keleri metai po Klementinos, pasaulį išvydo ir jauniausias jų sūnus Juozapas Mikalojus Ksaveras (Józef Mikołaj

15 Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 57. Autorė cituoja Alfredo Juozapo Potockio laišką.

Ksawery Potocki, 1862–1922). „Klima“ buvo visiška priešingybė tamsiaplaukėms juodaakėms motinai ir vyresnei seseriai, tačiau be galo panaši į tėvą – gryna blondinė, mėlynomis akimis.

Alfredas Juozapas Potockis buvo aktyvus to meto politikas, ėjęs Austrijos žemės ūkio ministro, Galicijos ir Lodomerijos karalystės generalgubernatoriaus, Galicijos vietininko pareigas, užsitarnavęs paties Austrijos imperatoriaus Pranciškaus Juozapo I¹⁶ pasitikėjimą ir paramą. Potockytės tėvas, kaip ir jo būsimoji žmona Jonas Leonas Tiškevičius, nuolat domėjosi ūkio ir pramonės naujovėmis ir pagrįstai gali būti vadinamas varomąja žemės ūkio jėga tuometinėje Galicijoje. Savo paties dvaruose jis pritaikė daugelį inovacijų: vykdė melioraciją, naudojo naujausią techniką, sumaniai valdė miškų sektorių, pavyzdžiui, Lancute (Łańcut, dab. Lenkija) pastatė cukraus, vermuto ir kitų alkoholinių gėrimų fabrikus ir odos apdirbimo gamyklą. Jis buvo aktyvus vietinių ir Vienos žemės ūkio parodų dalyvis, finansavo Žemės ūkio mokyklos atsiradimą Černichove (Czernichów, dab. Lenkija). Kaip ir daugelis aristokratų, Potockis ypatingą dėmesį skyrė žirgininkystei, todėl Antoninai (ukr. Анто́ніни, lenk. Antoniny, dab. Ukraina) išgarsėjo kaip puikiausių arabiškų žirgų veislynas¹⁷.

16 Pranciškus Juozapas I (Franz Joseph I, vengr. I. Ferenc József, lenk. Franciszek Józef I (1830–1916)) – Habsburgų dinastijos atstovas, Austrijos imperatorius 1848–1916 m. Buvo vedęs Elžbietą Vitelsbach, su kuria susilaukė keturių vaikų: vienintelio sūnaus Rudolfo ir dukterų Gizelos, Marijos Valerijos bei Sofijos Friderikos. Jo nesėkmingai vykdyta užsienio politika įvardijama kaip viena iš I pasaulinio karo priežasčių. Pranciškaus Juozapo I valdymo metais Austrija neteko Lombardijos ir Venecijos, pralaimėjo Prūsijai (1866 m. prie Kionigreco) bei buvo priversta sudaryti bendrą Austrijos–Vengrijos valstybę.

17 Antoninų ir Bialogrudkos (ukr. Білогорodka, lenk. Białogródka, dab. Ukraina) žirgus su nostalgija prisimena V. Meištavičius: „Na ir Bialogrudka prie Slavutos su neįkainojama Sanguškų kaimene, kurią mudu su broliu, padėdami ištikimųjų arklininkų, vieną žiemos naktį išgelbėjome nuo bolševikų išnaikinimo – bet tik keliems mėnesiams. Ir žvilgančios, amerikietiškos, herbais papuoštos arklidės Antoninuose, kuriose stovėjo baltas it pienas Ibrahimas tankiais karčiais, išmintingomis akimis, grakščių judesių, stiprus kaip liūtas ir į jį panašus; gražiausias Dievo kūrinys, kokį tik esu matęs. Jį paprovė bolševikai – dalgiu. Suprantu kodėl: jis jiems buvo pernelyg gražus.

Tai būta labai išsilavinusio didiko, kalbėjusio prancūziškai, vokiškai, angliškai. Ankstyva tarnyba Londone (ėjo Austrijos atašė pareigas), čia užsimezgiusios pažintys su anglų aristokratija bei šios šalies kultūra padarė stiprią įtaką vėlesniam grafo gyvenimui – buvo laikomas prisiekusiu anglomanu, net savo manieromis artimesniu anglų džentelmenui nei lenkų didikui. Panašu, kad išdidžią povyžą jis perdavė ir savo sūnums. Štai, anot amžininkų, vienas jų: „Prie Peterburgo Dūmoje susibūrusios minios derėjo kaip <...> grynaveisliis kurtas prie neveislinių šunų gaujos; į rusų aristokratiją, šunuodegiaujančią carui, žvelgė iš lenkų magnato aukštybių“¹⁸.

Kita vertus, nepaisant amžininkų kalbų, jog dukštė buvo tikra tėvo numylėtinė, panašu, kad charakterį ir gyvenimo modelį ji paveldėjo iš motinos. Bene geriausiai Marijos Klementinos Sanguškaitės asmenybę apibūdina amžininko M. Rosko-Bogdanovičiaus frazė: „paskutinė tokio tipo didelė ponia Lenkijoje“¹⁹. Autorius grafienei statė į vieną gretą tokių garsių aristokračių kaip kunigaikštienė Izabelė Čartoriska²⁰. Kunigaikščio Romano Adomo Stanislovo Sanguškos (Roman Adam Stanisław Sanguszko, 1800–1881)²¹ ir Natalijos Potockytės (Natalia z Potockich, 1807–1830)²² dukštė su aukšta kilme ir itin gerbiama gimimi-

Liudijo Kūrėjo tobulybė“; in: Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 139.

18 *Ibid.*, p. 161.

19 Marian Rosko-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 71.

20 Izabelė Čartoriska (Izabela Czartoryska, grafitė Fleming, 1746–1835) – Adomo Kazimiero Čartoriskio žmona. Kunigaikštienė buvo itin aktyvi visuomenės veikėja, kartu su savo vyru Pulavų (*Pulawy*) dvarą pavertusi liberalia ir tam laikui labai šiuolaikiška intelektualų ir politikų susirinkimų vieta. Reiškėsi kaip rašytoja, kolekcionierė, mecenatė bei tapo pirmojo lenkų muziejaus steigėja (Čartoriskių muziejus Krokuvoje).

21 Romanas Adomas Stanislovas Sanguška (1800–1881) – vyriausias Eustachijaus Sanguškos sūnus, Vladislavo Jeronimo Sanguškos brolis. Už dalyvavimą 1831 m. sukilime ištremtas į Sibirą, vėliau į Kaukazą, dėl ko gavo pravardę „Sibirietis“. Į gimtąją Slavutą grįžo po 14 metų. Čia rūpinosi žemės ūkio modernizacija, rėmė menų, surinko puikią biblioteką ir meno kūrinių kolekciją. Savo dvare įkūrė visoje Europoje išgarsėjusį arabiškų žirgų veislyną.

22 Natalija Potockytė (1810–1830) – Aleksandro Potockio ir Onos Tiškevičiūtės dukštė. 1829 m. ištekojo už Romano „Sibiriečio“ Sanguškos, su kuriuo tesulaukė vienintelės dukters Marijos

nės istorija atsinešė ir atitinkamas manieras bei pozą. Be galo išdidi, reikli sau ir kitiems, kaprizinga, tačiau kartu kultūrai neabejinga bei noriai ją remianti patriotė – tokia, anot M. Rosko-Bogdanovičiaus, buvo grafo Alfredo Juozapo Potockio žmona. Ji ne tik labai atvirai bendravo su savo vyru, drąsiai reikšdavo ir gindavo savo nuomonę, bet ir stengėsi jam nenusileisti visose srityse. Kai grafiui sparčiai kylant karjeros laiptais šeimai teko persikelti į Vieną, Potockienė netruko tapti Austrijos imperatoriškojo dvaro dama ir užsitarnauti itin garbingą Žvaigždėtojo Kryžiaus ordiną, skiriamą tik labai aukštos kilmės damoms, gyvenančioms „dorą religinį ir labdaringą gyvenimą“²³. Kai iš laikino prieglobsčio „Erzherzog Karl“ viešbutyje buvo persikelta į apartamentus *Herrngasse* gatvėje, netrukus ėmė garsėti ir grafienės salonai, kuriuose ji „vienu žvilgsniu sugėbėdavusi visus pastatyti į vietą“²⁴.

Tolesnei šio tyrimo eigai itin svarbus jos vaidmuo Lvovo rezidencijos gyvenime. Kai 1875 m. Alfredas Juozapas Potockis buvo paskirtas Galicijos vietininku, iki tol prabangius apartamentus pirmame ir antrame „Dom Hausera“ aukšte Lvove turėjusiems grafams iškilo reprezentatyvių rūmų būtinybė. Projekto autoriumi buvo pasirinktas prancūzų architektas Louis de Verny²⁵, sugėbėjęs sukurti stilistiškai tam regionui unikalius rūmus. Čia, anot A. Cholewiankos-Kruszyńskos, „asmuo, kuris diktavo toną tiems namams, neabejotinai buvo ponia Alfredienė“²⁶. Maža to, ištaigingą rezidenciją pavertusi aukščiausių Europos aristokratų vertais namais, ji ėmė diriguoti ir viso Lvovo gyvenimui. Ji noriai organizavo ir dalyvavo miesto kazi-

no rengiamuose karnavaluose, buvo itin populiarių „piknikų“, vykusių „Frohsinn“ restorane, iniciatorė. Tokius renginius grafienė suvokė kaip savo priedermę mylimam miestui, o kartu ir galimybę čionykštę visuomenę pratinti prie Vakarų Europai būdingos gyvensenos. Matyt, dėl šios priežasties prie daugelio renginių ji stipriai prisidėdavo finansiškai. Pavyzdžiui, jau minėti susirinkimai „Frohsinn“ restorane, nors ir labai elegantiški, visgi jo lankytojams buvo labai pigūs, mat mėsa, žuvį ir paukštieną grafienė parūpindavusi iš Lancuto dvaro²⁷. Įdomu ir tai, kad būtent Marijai Klementinai Potockienei reikėtų dėkoti už „penktos valandos arbatėlę“, prie kurios vietos aukštuomenė labai greitai priprato²⁸.

Grafienė buvo didelė teatro gerbėja – jos salone buvo galima pamatyti mėgėjiškus vaidinimus bei „gyvuosius paveikslus“. Iš to laiko išliko pasakojimas apie gana nuotaikingą nutikimą, puikiai iliustruojantį grafienės įtaką: kartą populiarius dailininkas Henrikas Rodakovskis (Henryk Rodakowski)²⁹ ruošėsi parodyti „gyvąjį paveikslą“ „Viščiukų karas“³⁰, tačiau niekaip negalėjo rasti aktorius arkivyskupo vaidmeniui, t. y. vienintelis tam tinkamas buvo mecenatas Jonas Čaikovskis (Jan Czajkowski), bet niekas nedrįso garbaus pono prašyti. Pasirodymą buvo apsiėmusi „globoti“ ponia grafienė, tad autorius jai ir nusakęs savo problemą. Ši pasikvietė trokštamą „aktorių“ pietų ir jiems

27 *Ibid.*, p. 74.

28 *Ibid.*, p. 75.

29 Henrikas Ipolitas Rodakovskis (1823–1894) – žymus XIX a. lenkų kilmės dailininkas, labiausiai išgarsėjęs portretais. Vykdydamas šeimos valią išvyko studijuoti teisės į Vieną. Kartu čia ėmė mokytis tapybos pas garsius to meto dailininkus Josephą Danhauserą (1805–1845), Franžą Eyblą (1806–1860). Vėliau išvyko į Paryžių, kur lankė paties Eugėno Delacroix (1798–1863) studiją. Pirmą kartą rimčiau pasižymėjo Paryžiaus salone 1852 m. generolo Henryko Dembińskio portretu, kur laimėjo aukso medalį. Be puikių psichologinių portretų, tapė istorines, animalistines scenas. Jo tapyboje itin juntama italų renesanso įtaka. Garsiausi darbai: *Generolas Henrikas Dembińskis* (1852), *Motinos portretas* (1853), *Viščiukų karas* (1872).

30 „Viščiukų karas“ (*Wojna kokosza*) – 1537 m. įvykęs pasikėsinimas prieš Žygimantą Senajį ir Boną Sforzą.

Klementinos. Turėjo Žvaigždėtojo Kryžiaus ordiną, kaip ir vėliau jos duktė.

23 Žvaigždėtojo Kryžiaus ordinas (lenk. Order Gwiazdzistego Krzyża, vok. Hochadeliger Frauenzimmer-Sternkreuzorden, veng. Csillagkereszt-rend, angl. Order of the Starry Cross) sukurtas 1668 m. imperatorienės Eleonoros Gonzagos iš Mantujos (1630–1686). Tais pačiais metais šis išskirtinai moterims teikiamas ordinas buvo patvirtintas Popiežiaus Klemenso IX.

24 Marian Rosko-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 72.

25 Apie šį asmenį nepavyko nieko daugiau sužinoti.

26 Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 73.

besibaigiant informavo poną Čaikovskį, kad šis atlik-
sias arkivyskupo vaidmenį. Ir tai pasakiusi tokiu tonu,
kad pastarajam beliko su tuo tik susitaikyti³¹.

Ištaigingas gyvenimas Lvove bei imperatoriaus
pašonėje, priklausymas jau ne tik buvusios LDK, bet
ir Vakarų Europos elitui savaiame reikalavo tokiai kas-
dienybei tinkamai paruošti ir savo vaikus. Jų išsilavi-
nimui Potockiai skyrė ypatingą dėmesį, nors I. Kor-
vin-Milevskis, pasakodamas jau apie kur kas vėlesnį
aristokratės gyvenimo tarpsnį, užsimena, jog ši buvusi
„be išsilavinimo, nevaldoma akiplėša, pats tikriausias
gamtos vaikas, valdomas instinktų“³². Vis dėlto gali-
ma daryti prielaidą, kad toks pareiškimas greičiausiai
buvo sąlygotas įtemptų santykių, apie kuriuos bus pa-
sakojama vėliau.

Persikeliant į Vieną su tėvais vyko tik dukterys, mat
Romanas turėjo pabaigti mokslus Lvove. Tuo tarpu
mergaitės įgijo tradicinį saloninį, tačiau aukštos koky-
bės išsilavinimą. Jas auklėjo dvi guvernantės anglės³³
panelės Rawson ir Brasen bei Vienoje gyvenanti po-
nia Heinig³⁴. Reikia numanyti, kad panaitės tokiuose
turtinguose namuose gavo kur kas geresnį išsilavini-
mą nei daugelis kitų, lankiusių pensionus³⁵. Akivaizdu,
kad dukterų švietimu rūpinosi ne tik motina, kas būtų
įprasta, bet ir angliškas tradicijas puoselėjęs tėvas. Tą
liudija išlikę Klementinos bei jos vyresnės sesers Julijos
tėvui vaikystėje angliškai rašyta korespondencija.

Be anglų ir, reikia numanyti, vokiečių, grafitės
tradiiciškai buvo mokomos ir prancūzų kalbos, muzi-
kos. Kiek ūgtelėjusios dukterys kartu su tėvais dažnai
dalyvaudavo nuolat vykdavusiuose pokyliuose, taip
pristatydamos save aukštuomenei bei perimdamos jos
diktuojamas taisykles.

31 Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 75.

32 Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

33 Anglės guvernantės apskritai turėjo gerą vardą ir buvo gana
populiarios lenkų kilmės aristokratų šeimose. V. Meištavičius
užsimena, kad anglės ir prancūzės auklėjo ir jo motiną Sofiją
„Zinką“ Kosakovskytę; in: Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 59.

34 Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 66.

35 Dainius Rakutis, *op. cit.*, p. 127.

3. Ateljė „Adèle“, Klementina Potockytė pagal Orazio Gentileschi
paveikslą „Mergina su liutnia“, fotografija, XIX a. 8 deš.,
Viena, Austrijos nacionalinė biblioteka, sign. Pf 10934: C (1)

Atelier „Adèle“, Klementina Potockytė after a painting by Orazio
Gentilesch Girl with Lute, photo, 1870's

Apskritai reikia pasakyti, jog Potockių tarpusavio
santykiai buvo ypač glaudūs ir, pastebėtina, atviri. Išli-
kusi gausi korespondencija atspindi nuolatinį domėji-
mąsi vienas kitu net iki smulkmenų.

Taigi aiškiai lyderiaujanti, veikli motina, atviri, lais-
vi tėvų ir likusių šeimos narių tarpusavio santykiai,
nuolatiniai vizitai didžiųjų Europos miestų salonuo-
se, taip pat nuo mažų dienų skiepytos aristokratiškos
vertybės išugdė aikštingą, be galo išdidžią, dėmesio ir
prabangos reikalaujančią, o kartais net šurkštoką as-
menybę. Bet be viso to, grafitė prisimenama kaip pui-
ki, nuobodžiauti neleidžianti ir labai juokauti mėgs-

4. Ateljė „Adèle“, Grafaitės Klementina Potockytė, Maria Breunner-Enkevoirth ir Wilhelmine Kinsky, fotografija, XIX a. 8 deš., Viena, Austrijos nacionalinė biblioteka, sign. Pf 3447: C (14)

Atelier „Adèle“, Countesses Klementina Potockytė, Maria Breunner-Enkevoirth and Wilhelmine Kinsky, photo, 1870's

tanti pašnekovė (nepaisant to fakto, kad labusiai, anot K. Chlendovskio, mėgdavusi kalbėti apie save³⁶). Įdomiai Klementiną charakterizuoja ir Z. Potocka, teigdama, kad ši buvusi „visuomet nuostabi, kalbinama sugebėdavusi atsakyti taip netikėtai, taip juokingai ir tokiu savitu tonu, kad kur tik atsirasdavo, ne tik sužibėdavo savo sąmoju ir protu, bet ir kitus sugebėdavo įtraukti į žaidimą ,kas geriau [daugiau] pasakys“³⁷. Tokie auto-

36 Kazimierz Chłędowski, *Pamiętniki: Galicja*, p. 348.

37 Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 8, p. 142.

rių pastebėjimai leidžia manyti, kad tai būta apsiskaičiusios didikės, mat sugebėti kalbėti visomis temomis bei įtikti labai skirtingiems pašnekovams galėdavo toli gražu ne kiekviena saloninį auklėjimą turėjusi mergina. Šiuo aspektu grafitės bendravimo kultūrą būtų galima palyginti su žinomos dailininkės Sofijos Rōmerienės jaunystės prisiminimais:

Pamenu – mokėjau gerai kalbėti, mano protas buvo gerai ištreniruotas, nekalto flirto atmosfera mane visados uždegdavo, o kadangi labai daug skaičiau, turėjau apie ką kalbėtis. Ir žinojau, su kuo ir apie ką reikia kalbėti, o tai svarbu!³⁸

Be abejo, prie jos populiarumo nemaža turėjo prisidėti ir išorinis patrauklumas, kurio nesidrovi pabrėžti nė vienas apie ją rašęs: Potockytė buvusi gana aukšto tiems laikams ūgio, puikiai sudėta, ilgais šviesiais plaukais, anot M. Rosko-Bogdanovičiaus, „nuostabaus grožio“³⁹. Graži, charizmatiška didikė turėjusi būti tikra to meto salonų bei nuolatinių pokylių puošmena [3 il.]. Kad tai būta išties tam laikui ekscentriškos asmenybės, rodo I. Korvin-Milevskio minimas pozavimas vienam garsiausių Hanso Makarto paveikslų *Karolis V įžengia į Antverpeną*. Savo laiku gausias diskusijas sukėlusį drobė šiame kontekste įdomi tuo, jog, anot autoriaus, pačiame jos viduryje, pirmame plane, tarp Karolį V lydinių apsinuoginusių merginų pamatysime ir pačią Klementiną Potockytę⁴⁰. Tiesa, tokius teiginius derėtų vertinti atsargiai, juolab kad M. Rosko-Bogdanovičius mini tik kur kas „kuklesnį“ grafitės portretą, tapytą to paties autoriaus ir kabėjusį Lvovo rūmuose⁴¹.

Apskritai reikia pasakyti, kad motinos pavyzdžiu išsiugdytas Klementinos savarankiškumas, laisvumas ir visuomeninis aktyvumas turėjo gerokai kirstis su te-

38 Jolanta Širkaitė, *Dailininkė Sofija Romerienė (Zofia Romer, 1885–1972)*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 28–29.

39 Marian Rosco-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 70.

40 Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

41 Marian Rosco-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 70.

bevyravusiu moters, kaip kuklios namų židinio sergėtojos, vaidmeniu. Žinoma, Lvovo, Varšuvos ar to paties Vilniaus aplinkoje vis dažniau pasigirdavo moterų emancipacijos idėjų, tačiau tai nė iš tolo neprilygo tam, ką galėjai pamatyti Vienoje, Berlyne ir ypač Paryžiuje. Galbūt tuo būtų galima paaiškinti tokių asmenų kaip K. Chlendovskio ar I. Korvin-Milevskio pasipiktinimą aptariamų moterų elgesiu.

Pirmojo aštri kritika siekia dar grafitės jaunystės laikus, tiksliau, savotiška giminės legenda tapusį Klementinos ir kronprinco Rudolfo⁴² romaną. Kiek reali ši istorija, sunku pasakyti, tačiau neginčijama tai, jog grafitė iš tiesų buvusi dažna viešnia imperatoriaus rūmuose [4 il.]. Ji iki pat mirties artimai draugavo su minėto kronprinco seserimi Gizela⁴³, kurią lankydavo jau gero kai po gyvenimo Vienoje. Viename laiške sesuo Julija broliui Romanui rašo, kad: „Klima pakviesta pas mažąją imperatoriene, kaip kad ją vadina Juzio, kronprincesė Gizelą <...>“⁴⁴. Vis dėlto dažniau sutiksime pasakojant, kad porą metų jaunesnis kronprincas buvo kaip reikiant išsižiūrėjęs gražiąją grafitę ir net buvo pasiryžęs dėl jos atsisakyti sosto. Be abejo, vienintelį vyriškosios

lyties įpėdinį teturintis Pranciškus Juozapas I negalėjęs to leisti, tad nuvyko pas kaltininkės tėvą grafą Juozapą Alfredą Potockį ir nusakęs problemą pasiūlė išeitį – kuo greičiau ištekinti dukterį. 1878 m. Klementina Potockytė tapo Jono Leono Tiškevičiaus žmona, tačiau apie šių vedybų detales bus kalbama vėliau. Šiuokart įdomu tai, kad šią tikrą ar tariamą istoriją kiekvienas apie ją rašęs autorius traktuoja skirtingai: Sofija Potocka perpasakojama M. Rosko-Bogdanovičiaus papasakotą istoriją kaip savotišką giminės legendą, pastarasis ją dėsto su neslepiamu žavesiu, tuo tarpu K. Chlendovskis ją paneigia. Maža to, jis gana pagiežingai įrodinėja, kad romanas su sosto įpėdiniu tebuvo motinos sugalvotas „blefas“, kuriu norėta paslėpti tikrąją „nuodėmę“:

Tačiau tiesa ta, kad Klementina, tuo metu, kai ponina Potockienė gyveno „Erzherzog Karl“ viešbutyje Vienoje, turėjo ryšių su savo pusbroliu, kunigaikščiu Henriku Lichtenšteinu<...>. Ponia Alfredienė, galvodama tik apie savo romanus, nenusaugojo dukters ir vieną rytą pastebėjo, kad dukteriai gresia katastrofa. Kaltei išpirkti buvo reikalingas vyras ir todėl atsirado Tiškevičius iš Lietuvos.<...> Klementina, kuri Paryžiuje ir Nicoje tapo žinomiems ir turtingiems žmonėms prieinama liūtė, po pirmosios savo išdaigos su Lichtenšteinu taip į linksmybes įklimpo, kad seni tarnai <...> puolė ponui Alfredui po kojomis sakydami „gaila mergaitės“. Dėl tarnų kalbų tėvas nuėjo naktį pas dukterį, kur tuo metu turėjo būti jaunasis Zamoiskis <...>. Susisielojęs tėvas su jam įgimtu delikatumu viską apžiūrėjo, bet taip ir nesuprato, kad tuo metu Zamoiskis tupėjo spintoje ir vos laikėsi nenusičiaudėjęs, mat tiek buvo prikėpintos suknelės.⁴⁵

Čia galima tik priminti, kad nors istorija išties intriguojanti, ją, kaip ir daugelį kitų, reikėtų vertinti atsargiai.

42 Kronprincas Rudolfas (Rudolf Franz Karl Joseph, Kronprinz von Österreich-Ungarn, 1858–1889) – Austrijos–Vengrijos imperatoriaus Pranciškaus Juozapo I ir imperatorienės Elžbietos „Sisi“ sūnus. Paprastai vertinamas kaip ganėtinai silpnas sosto paveldėtojas, pernelyg jausmingas valdymui. Priešingai nei konservatyvus tėvas, buvo labai liberalių pažiūrų, išsilavinęs, puikus gamtos mokslų žinovas, surinkęs įspūdingą mineralų kolekciją. Vedė Belgijos princesę Sofiją, su kuria susilaukė vienintelės dukters Elžbietos. Vis dėlto labiausiai žinomas dėl savo romano su septyniolikamete Marija Vetsera, kuris baigėsi abiejų savižudybe Majerlingo (*Mayerling*) medžioklės dvare. Pagal jų istoriją yra parašytas ne vienas romanas ir pastatyta daugybė meninių filmų.

43 Kronprincesė Gizela (Gisela Louise Marie Erzherzogin von Österreich, Prinzessin von Bayern, 1856–1932) – antroji Austrijos–Vengrijos imperatoriaus Pranciškaus Juozapo I ir imperatorienės Elžbietos „Sisi“ duktė. Augo kartu su broliu Rudolfu, todėl iki pat šio mirties išliko labai artimi. Gizela 1873 m. ištekėjo už Bavarijos princo Leopoldo, savo antros eilės pusbrolio, su kuriuo susilaukė keturių vaikų. Po vedybų gyveno Miunchene, kur ilgainiui dėl savo aktyvios labdaringos, socialinės veiklos užsitarnavo *Gerojo Angelo iš Vienos* pravardę.

44 Julijos Branickos laiškas broliui Romanui Potockiui, [Viena], 1869(?), in: AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2946, mf. 72460, l. 15.

45 Kazimierz Chłędowski, *Pamiętniki: Galicja*, p. 348–349.

Dėl vieno K. Chlendovskis tikrai neklydo – vedybos su Biržų ordinato savininku, grafu Jonu Leonu Tiškevičiumi (1851–1901), tikrai įvyko. Sprendžiant iš A. Snitkuvienės pateiktos medžiagos⁴⁶ bei amžininkų prisiminimų, interesus sutuokti vaikus buvo abipusis. Jono Leono Tiškevičiaus motina Marija Radvilaitė-Tiškevičienė (Maria Radziwiłłówna Tyszkiewiczowa, 1830–1902)⁴⁷, arba „teta monstras“, kaip ją vadino Benediktas Tiškevičius⁴⁸, buvo itin suinteresuota „naudingu“ savo atžalų apvesdinimu, tad jau turėdama tikslą nuvyko pas Klementinos tėvus į Lancutą. Šansai, jog pastarieji pasiūlymą priims, buvo dideli, nes Jonas Leonas neoficialiai jau buvo laikomas Biržų majorato savininku⁴⁹, o tai turėjo jį padaryti labai turtingu žmogumi. Įdomu, kad būtent sandėris dėl šių vedybų pagreitino majorato perdavimo procesą.

Apie tai, kaip atrodė būsiamasis Potockių žentas, šiandien liudija išlikusios fotografijos, portretai ir amžininkų prisiminimai. Tai išvaizdus vyriškis, anot I. Korvin-Milevskio, „gražus kaip Apolonas, pasaulio matęs“, maža to, jo būta „tikro sibarito, į viską žiūrėjusio lengvabūdiškai, pasišvilpaujant [na wszystko gwizdzącego]“⁵⁰. Panašiai kalba ir S. Potocka, dar pridėdama, jog šis buvęs labai ambicingas, „pačiame gražume“ [5 il.]. Tiškevičius jaunystėje tarnavo Peterburgo kavalerijos pulke, kur buvo leibgardijos raitininkų pulko jaunesnysis poručikas.

46 Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 98.

47 Marija Radvilaitė-Tiškevičienė (1830–1902) – pirmoji garsiojo archeologo, kolekcininko ir keliautojo Mykolo Tiškevičiaus žmona. Vėliau dėl vyro neištikimybės (šis turėjo romaną su prancūze Juliette de Beaux, kurią vėliau vedė) su juo išsiskyrė.

48 Benedykt hr. Tyszkiewicz, *op. cit.*, visame tekste.

49 Tikrasis Biržų majorato paveldėtojas buvo vyriausiasis Mykolo ir Marijos Tiškevičių sūnus Juozapas. Majoratas negalėjo būti perduotas, o tik paveldėtas, todėl, kai Marija Tiškevičienė tokiu prašymu kreipėsi į Rusijos carą Aleksandrą II, šis jos prašymo nepatenkino. Ir tik vėliau, padedant A. Potapovui, buvo leista padaryti išimtį.

50 Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

5. Ateljė „Adèle“, Klementina ir Jonas Leonas Tiškevičiai Vienoje, fotografija, apie 1878, Viena, Austrijos nacionalinė biblioteka, sign. Pf 10934: C (2)

Atelier “Adèle”, Klementina and Jonas Leonas Tiškevičius in Vienna, photo, c.1878

Po dažnų jaunojo grafo vizitų Karlsbade, kur viešėjo Klementina, galiausiai motina savo įgaliotiniui Pranciškui Ščerbickiui (Franciszek Szczerbicki) parašiusi: „pranešu Jums, kad mano dukra Klementina yra susižadėjusi su grafu Jonu Tiškevičiumi iš Lietuvos, ir siunčiu Jums savo būsimo žento nuotrauką“⁵¹. Vestuvės numatytos Lvoje. Kaip ir ruošiant vyresnėms Julijos sutuoktuves, šioms daug kas buvo užsakoma Vienoje.

Dieną prieš ceremoniją grafų rūmuose vyko iškilminga vakarienė, kurios metu grojo karinė muzika.

51 Aldona Cholewiańska-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 78.

Galiausiai 1878 m. rugsėjo 4 d. Lvove įvyko Klementinos ir Jono Leono jungtuvės. Viską savo akimis matęs M. Rosko-Bogdanovičius pasakoja, jog vestuvės buvusios be galo prabangios, jas stebėjusi minia žmonių, o vestuviniiais rūbais pasipuošusią ir išpūdingą, dar Stanislovo Liubomirskio laikus menančia karieta iš motinos rūmų atvykstančią nuotaką pasitikusi minia žmonių⁵². Populiariame to meto laikraštyje *Gazeta Lwowska* rasime ir pačių vestuvių aprašymą:

Šiandien 12 val. arkikatedroje⁵³ įvyko iškilmingos grafo Jono Tiškevičiaus ir grafitės Klementinos Potockytės vestuvės. Bažnyčios frontone buvo įtaisyti skydai su jaunosios poros herbais, Potockių PILAWA ir Tiškevičių LELIWA, apsupti ąžuolo vainikų ir mėlynai geltonų šeimos vėliavų, o pati šventykla išpuošta vaizdingai ir ištaigingai. Vainikai, girliandos, gėlės ir žaliuojančios šakos dailiai papuošė sienas, eglių ir ąžuolų girliandos – keturias milžiniškas navos kolonas. Visa presbiterija išklota kilimais. Apie 12 val. ištaiginga ir gausi vestuvių procesija pajudėjo iš grafų rūmų į bažnyčią. Iš visos vežimų eilės išsiskyrė puiki geltona jaunosios karieta su XVIII a. prancūzų stiliaus kostiumais aprengtais tarnais. Jau aplink rūmus susirinko didelė minia, o pati bažnyčia ir prie jos esanti aikštė buvo sausakimša susirinkusiųjų. Einant į šventyklą jaunuosius vestuviniu maršu sveikino orkestras. Į presbiteriją išėjo Jo Ekselencija kunigas arkivyskupas Viežchleiskis⁵⁴, asistuojamas kunigų prelatų Mosingo (Mossing) ir Moravskio (Morawski), taip pat daugybė kitos dvasininkijos, ir kalbėjo jauniems širdingais, laiminančiais žodžiais. Paskui Jo

Šventenybė vyriausiasis ganytojas atliko santuokos ceremoniją ir palaimino jaunuosius. Muzikos draugijos vyrų choras atliko Dobžinskio⁵⁵ sukomponuotą kantatą „Veni Creator“⁵⁶.

Mūsų dienas pasiekė ir raštiškas šios santuokos įrodymas: liudijimas, išrašytas keliais egzemplioriais lotynų, lenkų ir rusų kalbomis⁵⁷. Jame taip pat nurodoma, kad Jono Leono ir Klementinos Juzefos Marijos Jadvygos vedybų liudininkais tapo jaunosios tėvas Alfredas Juozapas Potockis, R[omanas] Potockis ir J.[?] Branickis.

Kitą rytą buvo suorganizuoti pusryčiai keturiasdešimčiai žmonių, kurie turėjo tęstis iki trečios valandos popiet. Vėliau, septintą valandą, buvo numatyta arbata, o aštuntą jaunieji jau turėjo išvykti į Lietuvą. Juos lydėjo šeimos nariai: pirmoje paradinėje, karietoje, pakinkytoje ketvertu arklių, sėdėjo nuotaka su motina, o kitoje, safyrinėje, važiavo jaunikis su uošviu. Potockos reikalavimu arklių pakinktai buvo puošti gėlių žiedais. Toje pačioje svitoje vyko Klementinos brolis bei sesuo Julija su šeima. Taip pat jaunuosius grafus lydėjo senelis iš motinos pusės Romanas Sanguška su savo globotine panele Pelagija Potockyte (Pelagia z Potockich)⁵⁸.

Neaišku, kiek situoktiniai užtruko Lietuvoje, tačiau žinoma, kad netrukus jie leidosi į kelis mėnesius trukusią kelionę po Europą. Laiškuose tėvams minimi Roma, Florencija, Neapolis. Taip pat nemažoje dalyje nedatuotų laiškų grafienė aprašo išpūdžius iš Barselonos, pasakoja apie savo planus toliau keliauti į Valensiją, Seviliją ir Alikantę⁵⁹. Gali būti, jog tai tos pačios povestuvinės kelionės dalis.

52 Marian Rosco-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 70.

53 Švč. Mergelės Marijos Ėmimo dangun arkikatedra bazilika (arba Lotynų katedra) – pirmasis medinis pastatas šioje vietoje pastatytas 1344 m. 1360 m. Kazimieras III fundavo naujos gotikinės bažnyčios statybas. Po 1761–1776 m. rekonstrukcijos maldos namai įgavo barokinį pavidalą.

54 Pranciškus Ksaveras Viežchleiskis (Franciszek Ksawery Wierzechlejski, 1803–1884), į kunigus įšventintas 1826 m., buvo itin lojalus Austrijos valdžiai. Lvovo arkivyskupo pareigas ėjo 1860–1884 m.

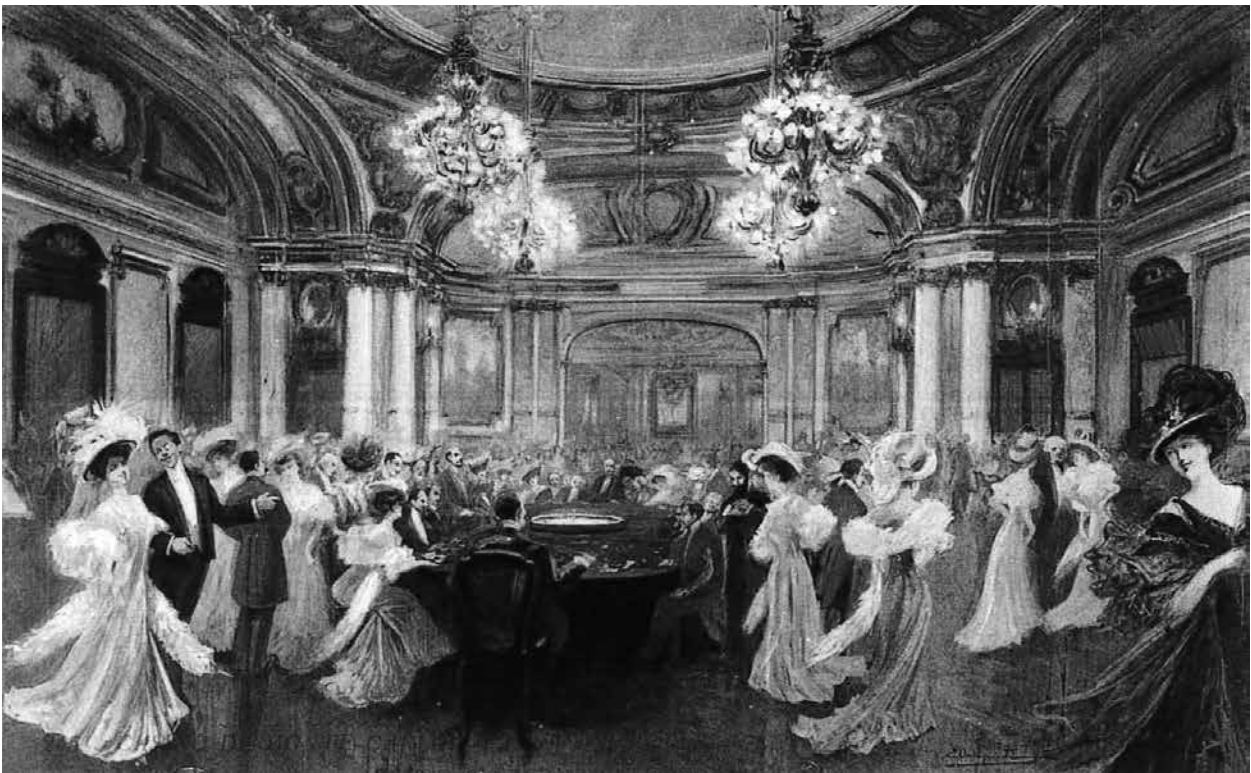
55 Ignatas Feliksas Dobžinskis (Ignacy Feliks Dobrzyński, 1807–1867) – kompozitorius, pianistas ir pedagogas, daugiausia dirbęs Varšuvoje. „Veni Creator“ sukūrė apie 1857 m.

56 *Gazeta Lwowska*, 1878, Nr. 219, p. 3.

57 Jono Tiškevičiaus ir Klementinos Potockytės santuokos liudijimas, Lvovas, 1878, in: LMAVB RS, f. 20–5869.

58 Aldona Cholewiańska-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 79.

59 Klementinos Tiškevičienės laišakai tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, [s.l.], [s.a.], in: AGAD 350, APŁ, sygn. 2467, mf. A. 72161, l. 121–122.

6. Šokiai Monte Carlo kazino, atvirukas, apie 1912,
privati autorės kolekcija

Dancing at Monte Carlo casino, postcard, c. 1912

Galiausiai jaunieji apsistojo Paryžiuje, kuris Klementinai jau buvo pažįstamas nuo mažų dienų ir apskritai visai lenkiškos bei lietuviškos kilmės jaunajai aristokratijai tapęs antraisiais namais. Suvilioti švelnesnio klimato, gimtuosius miestus lenkiančios kultūrinės įvairovės, pramogų bei tiesiog pasiduodami nuo mažų dienų skiepytai prancūziškajai tradicijai, kai kurie jų čia praleisdavo ne tik keletą mėnesių, bet ir ištikus metus. Taigi atvykę čionai jaunieji Tiškevičiai tikrai nesijautė svetimi. Paryžiuje pora praleido beveik ketverius metus, gyveno viename prabangiausių to meto Prancūzijos sostinės rajonų *Jean Goujon* gatvėje. Viename iš laišku ant popieriaus yra atspausintas adresas *4 Rue Jean Goujon, Paris*⁶⁰, matyt, žymintis tikslią gyvena-

60 Klementinos Tiškevičienės laišakai motinai Marijai Klementinai Potockai, Paryžius, [s.a.], in: AGAD, APL, t. I, zesp. 350, sygn. 2879, mf. A. 72333, l. 36.

mąją vietą⁶¹. Jei remsimės Sofijos Potockos prisiminimais, XX a. pradžioje šis *pied-à-terre* vis dar priklausė Tiškevičiams, nes anot autorės, po Jono Leono mirties čia buvo pervežta nemaža dalis jo sukauptų rinkinių⁶².

Grafai buvo dažni lankytojai populiariose operose, vykdavo į Rytų Europos aristokratijos pamėgtą Monte Karlą (dab. Monakas), kurio kazino jau nuo XIX a. 7 deš. pritraukdavo begales pasiturinčių keliautojų [6 il.], arba Nicą (dab. Prancūzija). Vis dėlto viena labiausiai mėgstamų pramogų buvo apsilankymai garsiajame *Longchamp* hipodrome. Jonas Leonas buvo aistringas žirgų sporto gerbėjas: jo pavardę dažnai

61 Panašu, kad šiandien šis pastatas yra gerokai pakitęs: pakeistu fasadu arba visai perstatytas, nes literatūroje šiuo adresu pažymėtas namas priskiriamas 1894 m. jį projektavusiam architektui Boussard'ui, kai tuo tarpu Tiškevičiai čia jau gyveno XIX a. 8 deš. pabaigoje.

62 Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 13, p. 5.

rasime to meto *La Figaro* ar *Le Gaulois* sporto skiltyse, kur būdavo skelbiami žirgų lenktynių rezultatai. Beje, panašu, kad grafo žirgai neretai pelnydavo apdovanojimų. Pavyzdžiui, 1887 m. lapkričio 2 d. numeryje rasime žinutę, jog Tiškevičiaus žirgui teko *Borely* prizas⁶³. Jono Leono brolis Juozapas Tiškevičius taip pat užsimena, kad jaunėlis Paryžiuje turėjęs nuosavas lenktyninių žirgų arklides⁶⁴.

Iš I. Korvin-Milevskio sužinome, kad kartu su vyru hipodromuose lankydavosi ir jaunoji grafiene. Užgauto vyriško orumo tonu autorius taip atpasakoja pirmąjį susitikimą su bičiulio žmona, įvykusį Paryžiuje tuoj po vestuvių:

Susitikau jį [Joną Leoną] ant laiptų lenktynėse, kuriose bėgo jo žirgas. Šis griebė man už rankos ir pasisuko į žmoną, būdamas tikras, jog [žmona] džiaugsis mane matydama. O ji, tik sulaukusi, kol vyras išeis, ir gerai papusryčiavusi tik pasijuokė iš savo nepageidaujamo palydovo ir nė negalvodama paspruko.⁶⁵

Toliau pasakojama, kad nepaisant šios atsiprašymo, jų santykiai liko įtempti, ir kuomet susitikdavę, Tiškevičienė ir Korvin-Milevskis labiau priminė „dvi porceliano figūrėles“ nei bičiulius. Vis dėlto nuolat pasikartojantis kiek įžeidus ir ciniškas prisiminimų autoriaus tonas labiau panašėja į slaptas džentelmeno simpatijas, paženklintas kažkada įžeistu vyriškumu. Juolab kad vėliau I. Korvin-Milevskis nesigėdydamas grafiene vadina „mano viliotoja“⁶⁶.

Po kelerių metų, 1881–1882 m. laikotarpiu, į Vilnių atvykusi⁶⁷ jaunųjų grafų šeima apsigyveno ištaingiuose apartamentuose. Kur jie tiksliai buvo, šiandien nėra žinoma, o apie iš Paryžiaus grįžusių savininkų pastangas susikurti čia prabangą liudija tik keletas sąskaitų, saugomų Lietuvos valstybės istorijos archyve. Iš jų matyti, kad interjeru rūpinosi garsus to meto vokiečių kilmės architektas Frydrichas Gustavas fon Šachtas (Friedrich Gustav von Schacht)⁶⁸, mūsų tyrinėtojų geriau žinomas kaip pirmųjų neogotikinių Lentvario rūmų projekto autorius, taip pat prisidėjęs ir prie Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios statybų⁶⁹. Dirbdamas grafams jis rūpinosi brangių kilimų užsakymu iš užsienio⁷⁰.

Tais pačiais metais pora susilaukė sūnaus Alfredo, kurį pakrikštijo Šv. Jonų bažnyčioje⁷¹. Vis dėlto panašu, kad gausėjanti šeima, prabangus butas bei dažni vizitai į išpuoselėtą Astravą neatitiko gyvenimui Lietuvoje numatytą grafieneš lūkesčių: nepraėjus nė porai metų po atvykimo Neries pakrantėje ėmė kilti lygių sau iki šiol neturintys reprezentaciniai K. Tiškevičienės rūmai [7 il.]. Kyla natūralus klausimas, kodėl buvo imtasi milžiniškų išlaidų pareikalavusių statybų.

Priešasčių reikia ieškoti aplinkoje, kurioje grafiene gyveno iki atvykimo į Vilnių. Natūralu, kad energingos motinos pavyzdys, įtaka Llove bei artimi tarpusavio ryšiai turėjo palikti pėdsaką dukters savimonėje. Taipogi nereikia pamiršti fakto, jog Potockytė nuo mažų

63 „Sport“, in: *La Figaro*, 1887 11 02, [be Nr.], p. 6. Įdomu, kad kitame, 1889 08 30 numeryje, kur informuojama apie Andriaus Potockio ir Kristinos Tiškevičiūtės vestuves, užsimenama ir apie pastarosios pusbrolių Tiškevičių (vardas nenurodytas), kuris įvardijamas kaip puikus žirgų sporto atstovas, visur pasižymintis didele sėkme.

64 Józef hr. Tyszkiewicz, *Tyszkiewicziana: Militaria, bibliografia, numizmatyka, ryciny, zbiory, rezydencye etc. etc.*, t. 1, Poznań: Drukarnia św. Wojciecha, 1903, p. 50.

65 Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

66 *Ibid.*, p. 238.

67 1882 m. data pažymėti laišakai jau adresuojami iš Vilniaus.

68 Frydrichas Gustavas fon Šachtas (1820–1886) – iš Prūsijos atvykęs vokiečių kilmės architektas.

69 Kai kur nurodoma, kad Rokiškio bažnyčios projekto bendraautoris buvo ir Maksas Paulas Bertis.

70 Tiškevičių buto įrengimo sąskaitos, Vilnius, 1882, in: LVIA, f. 716, ap. 3, b. 1218, l. 2, 8, 9, 11, 29, 34, 41.

71 Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 104. Monografijos autorė taip pat nurodo, kad pora dar gyvendama Paryžiuje susilaukė sūnaus Jurgio, kuris mirė 1880 m., tačiau apie tai niekur kitur duomenų nepavyko rasti, taigi šiame tekste laikomasi nuomonės, kad Alfredas buvo pirmagimis Tiškevičių sūnus.

7. Juozapas Čechavičius, *K. Tiškevičienės rūmų statyba*, fotografija, 1885 gegužė, in: LMAVB, S Fg – 56

Józef Czechowicz, *Construction of Klementina Tiškevičienė residence*, photo, May 1885

dienų susidurdavo ne tik su tėvų ar giminaičių, bet ir Austrijos imperatoriškųjų rūmų gyvenamosios modeliu, o kur dar dažni šeimos vizitai Paryžiuje bei kituose didžiuosiuose Europos miestuose. Būtų keista, jei pratusi prie tokios kasdienybės ji sutiktų tenkintis prastesne.

Tam, kad šie gana žmogiški motyvai ir tikslai virstų realybe, reikėjo perprasti naujos aplinkos keliamas taisykles ir jomis tinkamai pasinaudoti. Juk Tiškevičiai buvo ne vieninteliai rezidavusieji mieste, be to, turtinga vietinė moteriškoji pusė jau buvo spėjusi užsiimti

atitinkamas pozicijas: Sofija Horvataitė-Tiškevičienė (Zofia z Horwattów Tyszkiewiczowa), vyresnės kartos atstovė, kartais palikusi vyro Juozapo išpuoselėtą Kretingą atvykdavusi į savo namus Trakų gatvėje, taip pat Marija Skuževskytė-Oginskienė (Maria z Skórzewskich Ogińska), iš Austrijos dvaro nutekėjusi į Mykolo Mikalojaus Oginskio (Michał Mikołaj Ogiński), Plungės dvaro savininko, šeimą ir išmokiusi vilnietišką jaunimą gražių manierų, be abejo, dar Glitiškių dvaro ponia Marija Jelenska (Maria Jeleńska), Mečislovo

Jelensko (Mieczysław Jeleński) žmona, turėjusi milžinišką rezidenciją „Vatikaną“ tuometiniame Šv. Jurgio prospekte. Ši ponia savo rūmus pavertė tikra kultūrine ir religine oaze, atvirai ignoravusia per prievartą brukamą carinę santvarką. Ji ne tik neleisdavusi savo namuose kalbėti rusiškai, bet ir sugebėjusi čia įkurti gimnazijai prilygstančią mergaičių mokyklą bei priėmusi seseris nazarietes⁷². Nereikia pamiršti ir Švėkšnos dvaro valdytojo Adomo Broel-Pliaterio (Adam Broel-Plater)⁷³ su žmona Genovaite Puslovskia (Genowefa Pusłowska)⁷⁴, su kuriais, anot I. Korvin-Milevskio, Biržų ordinato savininkai vos atvykę pradėjo žūtbutines įtakos ir prabangos varžybas, kur buvo rungtyniaujama net dėl žirgų ūgio⁷⁵.

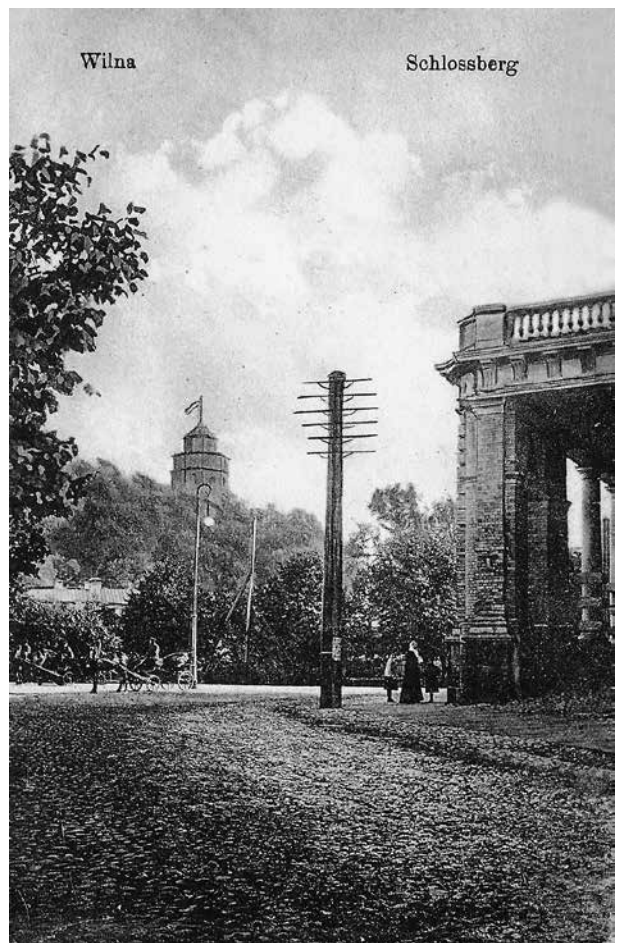
Taigi tam, kad juos visus palenktų į savo pusę, reikėjo sukurti naują traukos centrą. Tai paaiškina, kodėl vieta rezidencijai buvo pasirinkta ne kur nors atokiau nuo miesto ar užmiestyje (ką turint omenyje finansines jaunavedžių galimybes, tai nesunkiai buvo galima įgyvendinti), bet pačiame miesto centre, Katedros pašonėje [8 il.]. Žinoma, vienas iš faktorių – galutinai suformuotas užmiestio dvaro ansamblis Astrave. Visgi reikia manyti, kad čia esama ir kitų, daugiau visuomeninę, socialinę sferą liečiančių aplinkybių. Juk miesto rezidencija atliko visai kitokias funkcijas nei užmies-

72 Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 292–293.

73 Adomas Alfredas Broel-Pliateris (1839–1909) – Stepono Pliaterio ir Karolinos iš Giedraičių sūnus, paveldėjęs Švėkšnos dvarą. Žinomas kaip aktyvus visuomenės veikėjas, kolekcininkas bei archeologas, savo dvarų apylinkėse, taip pat Kernavėje kasinėjęs pilkapius. 1860 m. tapo Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos nariu. Net ir užimdamas aukštas pareigas carinėje administracijoje (Peterburge buvo caro rūmų didysis maršalka, vėliau Vilniaus gubernijos bajorų maršalka bei Vilniaus žemės banko pirmininkas), priešinosi rusifikacijai veždamas draudžiamą lietuvišką spaudą, sutrukdydamas cerkvės statybą Švėkšnoje. Mokėjo žemaitiškai.

74 Genovaitė Broel-Pliater iš Puslovskių (g. 1852) – Vandalino Puslovskio duktė, 1872 m. ištekėjusi už Adomo Broel-Pliaterio. Su juo susilaukė dviejų sūnų Marijono ir Jurgio. Jos vardu buvo pavadinti dvaro rūmai Švėkšnoje (Genovaitės vila).

75 Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 104. Autorius pasakoja, kad šios nuolatinės kovos kulminacija buvo A. Pliaterio nupirkti kupranugariai, „su kuriais varžytis negalėjo net iš tiesų elegantiškas grafičienės Klementinos kinkinys“.

8. *Vaizdas į pilį pro K. Tiškevičienės rūmų kolonadą, atvirukas, išleista Georgo Preusso leidykloje Berlyne, 1916, privati autorės kolekcija*

A view of the Castle through the colonnade of Klementina Tiškevičienė residence, postcard

čio dvaras. Sunku būtų patikėti, kad jų nesuvokė visapusiškos įtakos Vilniaus aristokratų tarpe siekianti didikė. Toliau nuo miesto statyti stambūs sodybiniai ansambliai tuo metu atliko nemažą reprezentacinį vaidmenį, tačiau jie buvo skirti labiau šeimai ir saugojimoje tęsiamas tradicijas. Iš esmės tai buvo uždara erdvė, lyg langas į konkrečių asmenų ar giminės pasaulėžiūrą. Tuo tarpu miesto rūmai tarsi pasuko ašį kita linkme – jie tapo būdu išeiti iš savo artimiausio rato. Nuolatiniai priėmimai, pokyliai bei platesnio masto visuomeniniai

renginiai (parodos, labdaros vakarai ir t. t.) dvarą darė tiesioginiu tarpininku tarp individo ir visuomenės, į kurią buvo atsinešamos bei naudojamos sąmoningai atrinktos tradicijos ir vertybinės nuostatos. Viešumas ir buvo toji būtina sąlyga, kurią naujoji rezidencija galėjo suteikti Tiškevičienei.

1884 m., tepraėjus keleriems metams nuo atvykimo į Vilnių, grafienės įgaliotinis Vaclovas Bulgarovskis (Wacław Bułharowski) jau rūpinosi reikalingais statybų leidimais⁷⁶. Sklypas, kuriame turėjo iškilti ambicingos užsakovės rezidencija, buvo nusipirktas 1883 12 05 iš Vladimiro Džuljanio⁷⁷. Rūmų projekto autoriumi pasirinktas miesto architektas Kiprijonas Maciulevičius (Cyprian Maculewicz).

Poreikis reprezentuoti save, savo gyvenimą ir kilnę atsispindi pačioje rezidencijos architektūroje, t. y. jau pirmajame jos projekte. Viešasis segmentas čia daugiau nei akivaizdus. Visų pirma – vieta: pačiame miesto centre, prie Neries upės, su plačiu privažiuoju prie pat paradinių durų gatvių sankryžoje. Antra – dydis. Be išpūdingo vestibulio ir paradinių laiptų, rūmų plane išsiskiria didelės salės, tinkamos pokyliams, ir iš centrinės išeinantis balkonas tiesiai į upės ir Antakalnio pusę. Trečia – stilistika. Reikia manyti, jog aristokratiškojo skonio etalonu tapusi renesansinė maniera K. Maciulevičiaus projekte⁷⁸ nėra atsitiktinė.

VILNIETIŠKOSIOS ARISTOKRATIJOS TRAUKOS CENTRAS – RŪMŲ GYVENIMAS XIX a. II PUSĖJE

Tik baigus statyti rūmus 1888 m. juose pradėta vykdyti Vienos ir Paryžiaus aukštuomenei būdingo viešojo gyvenimo „programa“, diktuota ją puikiai išmanusios grafienės [9 il.]. Nors skirtingai nuo minėtos M. Je-

lenskos namų, čia religijai teko mažiau vietos, vis dėlto rūmai prie Neries tapo dar viena Vilniaus erdve, kur „savų“ aristokratų tarpe išpuoselėta aukštoji kultūra buvo esminis gestas prieš rusifikaciją.

Visų pirma buvo surengtas išpūdingas atidarymo pokylis *Crèmaillère*, į kurį, kaip savo prisiminimuose mini S. Potocka, susirinko visa Vilniaus ir jo apylinkių lenkiškoji aukštuomenė⁷⁹.

Vėliau grafienė dienotvarkę ėmėsi tvarkyti sau įprastu ritmu: popiet lankydavo pažįstamus, o vakare pati savo rūmuose organizuodavo vakarienę, kurioje kaskart susirinkdavo bent keliolika žmonių⁸⁰.

Rūmai iš tiesų tapo vietinės aukštuomenės traukos centru, pagrindine pasilinksminimų vieta, o pati grafienė, anot I. Korvin-Milevskio, „jau po poros metų <...> diktavo Vilniuje toną“⁸¹. Gali susidaryti įspūdis, kad čia pokyliai būdavo rengiami vos pasitaikius progai. Šiuo atveju iliustratyvus vienas grafienės laiškas tėvui, kuriame ji pasakoja: „nuolat šokame ir čia atvyksta vis daugiau ir daugiau žmonių. Nuo rytojaus visą savaitę pas mus vyks pokylis, rengiamas pirmosios Lietuvoje Agronomų draugijos įkūrimo proga“⁸².

Kaip atrodė tokie vilnietiškojo elito pasilinksminimai tipiškoje didmiesčio rezidencijoje, kokią programą pateikdavo jų iniciatorė – nesunku nuspėti. Viskas vyko tokiu pačiu principu kaip ir didžiųjų Europos miestų saloninės pramogos: buvo diskutuojama aktualiomis politinėmis, istorinėmis ar tiesiog kasdienėmis temomis, buvo šokama, žaidžiamas tuo metu itin populiarus biliardas, lošiama kortomis, atliekami muzikiniai, vaidybiniai pasirodymai, „gyvieji paveikslai“. Beje, pastaruosius, kaip ir motina, K. Tiškevičienė labai mėgusi. Štai apleistus rūmus jau po grafienės mirties aplankęs šeimos draugas M. Rosko-Bogdanovičius pasakoja, kad tarp čia likusių daiktų rado Lvovo muzi-

76 Statybų leidimai K. Tiškevičienės rūmams prie Neries, Vilnius, 1884, in: LVIA, f. 938, ap. 4, b. 17, l. 15–17.

77 Sklypo prie Neries pirkimo patvirtinimas, Vilnius, 1883 12 05, in: LMAVB RS, f. 106–354, l. 3.

78 Klementinos Tiškevičienės rūmų prie Neries projektas, autorius Kiprijonas Maciulevičius, Vilnius, 1883–1884, in: LVIA, f. 938, ap. 4, b. 867.

79 Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 8, p. 144.

80 Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

81 *Ibid.*

82 Klementinos Tiškevičienės laiškas tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, Vilnius, [s. a.], in: AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2647, mf. A. 72161, l. 160.

kinės draugijos fotografijas, vaizduojančias „gyvuosius paveikslus“, kuriose visu savo grožiu puikavosi Klementina⁸³. Reikia numanyti, kad šia pramoga grafienė turėjusi mėgautis ir savo pačios rūmuose.

Pavyko atsekti ir keletą kurioziškų ano meto kasdienybės detalių. Į Tiškevičienės organizuojamus vakarus susirinkdavo ne tik kilmingiausios miesto damos, bet ir „tualetų perpirkinėtojos“, kurios iš ponių supirkdavo nebenaudojamas puošmenas, „likučius“ ir juos parduodavo ne tokioms turtingoms moterims bei merginoms. Viena tokių „perpirkinėtojų“ buvo Sora Klok (matyt, žydų tautybės)⁸⁴, apie kurią Mykolas K. Pavlikovskis (Michał K. Pawlikowski) pasakoja:

Pamačiusi gražią [Klementinos Tiškevičienės] suknelę, ponia Sora Klok pradėjo šokinėti iš nuostabos:

– Ponia grafiene, ponia grafiene, bet kas šitą nusipirks, kas...?

– Na, gal kokia „demimondenka“, – atsakė ponia Klementina.

– Kas kas? Gal ponia grafienė pasakys adresą?

– O Dieve, na gal kokia „vištytė“⁸⁵...

– „Vištytė“? Kas tokia? Gal adresą...?

– Na gal kokia prostitutė, – suprantamiau atsakiusi grafienė.

Ponia Sora Klok pakėlė akis į už ją pora galvų aukštesnę Klementiną ir tarė:

– Bet kurgi rasti tokią didelę „prostitutę“⁸⁶, kaip ponia grafienė...?! – atsiduso ponia Sora.⁸⁷

83 Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 13, p. 7.

84 Sorą Klok savo dvylikos eilėraščių poemoje „Miestas be vardo“ (1969) yra paminėjęs Czesławas Miłoszas: „Barzdota, su peruku, už prekystalio sėdi ponia Sora Klok, instruoduodama savo dvylika parduotuvės merginų“; Czesław Miłosz, „City Without a Name“, in: *Poetry Foundation*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], <http://www.poetryfoundation.org/archive/poem.html?id=179943>). Apie ponią Klok užsimena ir J. Širkaitė. Ji nurodo, kad Sofijos Rómerienės mama dažnai lankydavosi prekybiniame žydų kvartale esančioje „Sora Klok“ parduotuvėje; Jolanta Širkaitė, *Sofija Rómerienė*, p. 20.

85 Orig. *kokota*.

86 Orig. *kurwa*.

87 Michał K. Pawlikowski, „Wojna i sezon: Duch starego Wilna“,

9. Alfredas Romeris, *Grafienė Klementina Tiškevičienė*, popierius, tušas, XIX a. 9 deš., in: LMAVB RS, f. 320-998, Alfredo Rómerio šaržų albumas, Vilnius, 1859–1880

Alfred Rómer, *Countess Klementina Potockytė-Tiškevičienė*, paper, ink, 1890's

XIX a. II p. grafienės globojami kabaretinio pobūdžio pokyliai, karnavalai, vadinamieji *Ach* [10 il.]⁸⁸, padėjo nors iš dalies Vilnių gražinti į amžiaus pradžią, kuomet miestas nerūpestingai linksminosi J. Franko, generolo Morykonio, Günterių namuose organizuotose romietiškose ir turkiškose puotose⁸⁹. Posukiliminių represijų išvargintam Vilniui tokios pramogos buvo tiesiog būtinos.

Ir vis dėlto reikia pasakyti, kad toks grafienės gyvenimo būdas ne visiems atrodė tinkamas. Jau buvo kalbėta apie K. Chlendovskio kritiką, tačiau nepalankiai atsiliepančių buvo ir vietinių, Vilniuje gyvenusių didikų, ir net artimųjų tarpe. Grafas Benediktas Tiškevičius, atstovavęs ukrainietišką giminės šaką, kar-

in: *Nasz Czas*, [interaktyvus], 2007, Nr. 2 (696), [žiūrėta 2012-05-25], <http://www.pogon.lt/702/czas1.html>.

88 Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 293.

89 Jolanta Širkaitė, „XIX a. Lietuvos dvariškių menai ir pramogos“, in: *Menotyra*, Nr. 2 (31), 2003, p. 32–33.

tais Vilniuje aplankydavo savo giminaičius. Tačiau čia persikėlus Jonui Leonui su ekstravangantiškąja žmona, vizitai tapo ne tokie malonūs:

Tvanku mums tapo pasaulietiškoje Vilniaus atmosferoje, kurią dar labiau nuodijo Klima [Jasiova Biržanska] savo pasileidusiomis manieromis. Sunku buvo patikėti, kad tai buvo garsiojo kunigaikščio Romano Sanguškos anūkė ir duktė ministro pirmininko, idealiojo pono Alfredo Potockio. Dėl smukusios Klimos kultūros derėtų gerokai kaltinti ir jos vyrą, kuris, matyt, kartu su žmona norėjo turėti ir Liudviko laikų paryžietišką „vištytę“.⁹⁰

Arba dar:

Jie tarytum norėjo karaliauti Vilniuje ir tuo tikslu pasistatyti ten rūmus, kur jiems pavyko įskiepyti madingą dykinėjimą, Vienos–Paryžiaus demimondinį Klimos ir ją mėgdžiojančių damų gyvenimo būdą. Ji kartu su savo vyru sibiritu, epikūrininku tuo pačiu stiliumi emancipavo Lietuvą.⁹¹

Greta to ne mažiau intriguojanti atrodo ir I. Korvin-Milevskio frazė: „Jos [grafienės] salonas tapo labiau linksmybių nei pavyzdingo elgesio vieta. Kol buvau kavalierius, man tai visiškai nerūpėjo. Bet kai susižadėjau su padoria panele, mane ėmė kankinti mintis: kaip apsaugoti savąjį šeimos židinį nuo pavojingos įtakos ir pavyzdžio, [rodomo] tokios liūtės?“

Veikli, įspūdingo stoto, demonstratyvi grafienė neretai gerokai šokiruodavo prie moterų emancipacijos idėjos bei Vakarams būdingos kasdienybės besipratinančią visuomenę. Bene labiausiai tą atskleidžia jau minėtų I. Korvin-Milevskio ir K. Chlendovskio pastabos. Savo gausiuose memuaruose aprašydami mūsų heroję, šie išsilavinę didikai nepraleisdavo progos pasišaipyti iš, jų manymu, pernelyg aikštingos ir savo mo-

90 Benedykt hr. Tyszkiewicz, *Dumy i dumki*, t. 2, p. 32.

91 *Ibid.*, p. 22.

10. Stanislovas Bohušas-Siesčencevičius, *Kabaretas „Ach“*, 1911, dab. originalo vieta nežinoma, in: Laučkaitė Laima, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 175

Stanisław Bohusz-Sieszcencewicz, *cabaret „Ach“*, 1911

teriškumą bei jėgą atvirai demonstravusios K. Tiškevičienės. Nepaisant aiškių pastarosios kultūrinės veiklos pėdsakų, jie mieliau aptarinėja tikrus ar tariamus jos meilužius, užjaučia jos dorą tėvą dėl „gėdingos dukters“ bei kaip susitarę ją vadina „liūtė“. Beje, įdomu tai, kad šis žodis to meto visuomenėje beveik buvo tapęs konkrečia sąvoka. Ja to meto Vilniaus spaudoje buvo apibrėžiama „pseudoemancipuota“ moteris, pernelyg laisvą, pramogų kupiną gyvenimo būdą pridengianti emancipacijos sąvoka. Tokių tekstų autorių kritikos strėlės daugiausia buvo nukreiptos į saloninį mergaičių auklėjimą, kaip išauginantį minėtąsias „liūtes“, o ne visuomenei naudingas veiklias katalikes. Panašu, kad būtent tuo ir buvo kaltinama Klementina Tiškevičienė.

Iš esmės tokią nuomonę ir nepasitenkinimą grafienės atsinešta gyvenimo kultūra sąlygojo Vilniaus ir aplinkos, prie kurios buvo pratusi Tiškevičienė, skirtumai. Krokuva, Lvovas ar kiti Galicijoje esantys Lenkijos miestai buvo pavaldūs XIX a. pab. – XX a. pr. ganėtinai liberaliai nusiteikusiai Austrijos valdžiai ir todėl išsaugojo kultūrinės plėtros galimybes, kai tuo tarpu carinė Rusija Vilnių, kaip ir visą Šiaurės Vakarų kraštą, pamažu vertė paprastu imperijos provincijos miestu. Čia buvo stengiamasi ištrinti net menkiausius didin-

gos praeities likučius, todėl tam besipriešinanti visuomenės dalis moterų emancipacijos, jų laisvių klausimą daugiausia nagrinėjo tik naudos šioje kovoje kontekste. Apie jokiais hedonistines idėjas, o juo labiau jomis paremtą gyvenimą negalėjo būti nė kalbos. Juk ne tik XIX a. II p., bet dar ir XX a. pr. tuometinės Lietuvos moterų laisvių šaukliai greta neišprusimo ne mažiau ydinga moters savybe nurodė esant hedonizmą, tuščia-garbiškumą⁹². Paprastai tariant, emancipuota moteris buvo tik ta, kuri savo teises išnaudoja tautos kovai už būvį, tuo tarpu Vakarų Europoje bei toje pačioje Galicijoje greta nacionalinių idėjų savo vietą rado ir platesnė žmogaus, kaip asmenybės, raiškos sąvoka.

Bet grįžkime į XIX a. pabaigą. Reikia pasakyti, kad nuolatinės puotos ir kelionės į užsienį gerokai nualino grafų biudžetą, ir lyg to būtų maža, paskutiniame XIX a. dešimtmetyje šeima ėmė patirti vieną finansinį nuostolį po kito. Stipriai kritus žemės ūkio produktų kainoms, dvaro žemių, palivarkų nuomininkai nebeišgalėjo mokėti nuomos. Tai žymiai sumažino Tiškevičių dvaro įplaukas. O kur dar finansiniai įsipareigojimai likusiems šeimos nariams bei didelės investicijos į modernius žemės ūkio padargus. Nepadėjo net paskola – 1898 m. grafai nebeįstengė sumokėti prievolės valstybei už Biržų majoratą. Tokiu būdu iki tol buvę vienais turtingiausių tuometinės Lietuvos žmonių grafai ėmė baimintis bankroto. Panašu, kad sunkėjanti materialinė padėtis galėjo būti viena iš priežasčių blogėjantiems sutuoktinių tarpusavio santykiams – grafiene net mąstė apie skyrybas. Matyt, didžiulių rūmų savininkei buvo sunku atsisakyti įprastų linksmybių, kaip ji pati 1895–1897 m. laikotarpiu motinai rašytame laiške teigia, „gyvenimas, pokyliai ir iškilmingi pietūs Vilniuje labai brangiai kainuoja“⁹³.

92 Jurga Miknytė, „Moterų kritika Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. pr.“, in: *Klėja*, [interaktyvus], Nr. 8, [žiūrėta 2012-05-27], http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index3c4c.html?show_content_id=615.

93 Klementinos Tiškevičienės laiškas motinai Marijai Klementinai Potockai, Vilnius, [s.a.], in: AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2879, mf. A. 72333, p. 20.

Lyg to būtų maža, šeimos narius viena po kitos užgriuvo sveikatos problemos. Iki tol laiškuose gana dažnai užsimenama apie išvykas į pamėgtą Karlsbadą, nuolatinį daktarų lankymąsi, gana dažnus grafiens negalavimus ir nuo pat gimimo vis pasikartojančias sūnaus Alfredo ligas. Vis dėlto vėliau padėtis tapo kur kas rimtesnė. Be to, kad sunkiai bepakeldamas užgriuvusias bėdas susirgo vyras, negaluoti ėmė ir vienintelė grafų dukra Klementina, namiškių vadinta „Klimcia“ (1884–1901).

1901 m. grafiens gyvenimą pažymėjo dviguba tragedija – ji beveik tuo pat metu ėmė gedėti vyro ir dukters⁹⁴. Paryžiuje mirusio Jono Leono Tiškevičiaus kūną į Biržus parvežė cinkuotame karste. Vyro ir dukters laidotuvės vyko tą pačią 1902 m. gegužės 2 d. Nuo šios dienos nepraėjus nė porai metų, 1903 m. spalio 17 d. Klementina neteko ir motinos, mirusios savo dvare Lvoje.

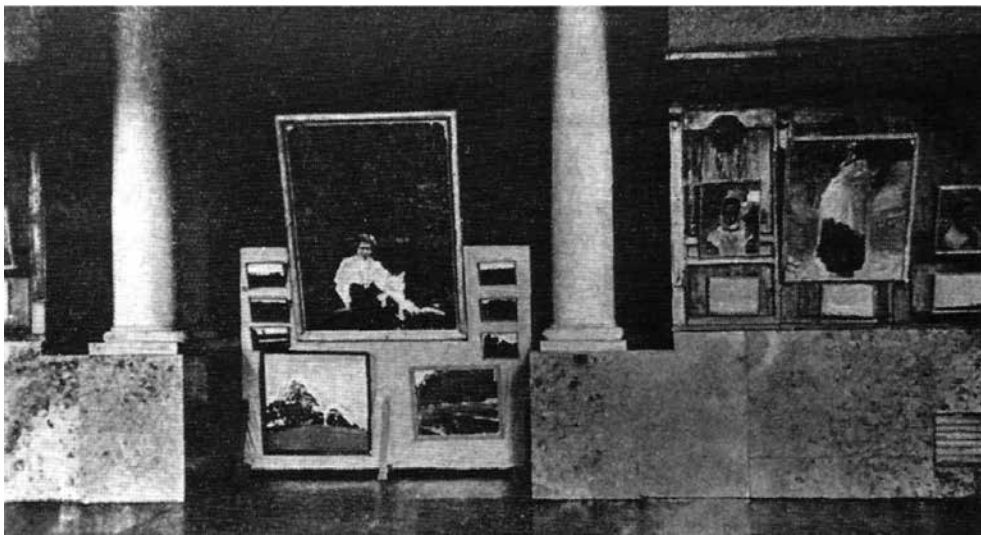
Šios asmeninės netektys nepaėjo be pėdsakų – 1901 m. rūmai buvo uždaryti, o grafiene Vilniuje ėmė lankytis tik porą mėnesių per metus, daugiausia laiko praleisdama Paryžiuje.

POKYČIAI – RŪMŲ GYVENIMAS XX a. 1–2 deš.

Nepaisant to, poreikis dalyvauti čionykštės visuomenės gyvenime išliko. Būtent XX a. pradžios 1–2 deš. ženklina K. Tiškevičienės kaip aktyvios, nors neretai ir „per atstumą“ veikusios mecenatės laiką. Rūmai iš esmės išlaikė pirminę paskirtį – suburti žmones, tačiau čia teberengiami pokyliai bei kitokia visuomeninė veikla ėmė keisti savo pobūdį. Tai sąlygojo bendros miesto, kartu ir viso krašto permainos. 1905 m. spalio 17 d. caro Nikolajaus II išleistas manifestas, suteikiantis „liaudžiai pilietinės laisvės pagrindus, grįstus asmens neliečiamybės, tikėjimo išpažinimo, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisvės“⁹⁵, tapo pretekstu draugijų, or-

94 Jonas Leonas Tiškevičius mirė 1901 m. birželio 5 d., o duklė Klementina tais pačiais metais (neaišku, kurį mėnesį).

95 Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė*, p. 18.

11. *Varšuvos dailės mokyklos mokinių paroda K. Tiškevičienės rūmuose, fotografija, 1907*, in: Laučkaitė Laima, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 33

Warsaw Art School students' exhibition at Klementina Potockytė-Tiškevičienė residence, photo, 1907

ganizacijų, visuomeninės veiklos ir nacionalinių idėjų sklaidos aukso amžiui. Todėl iki tol buvę skirti uždarai socialinei grupei ir jos poreikiams įvairūs vakarai bei pokyliai ėmė tarnauti visuomenei, platesniam jos narių ratui. Daugelyje tokio pobūdžio renginių ėmė aktyviai vystytis labdaros tradicija, pokylių metu surinktos lėšos buvo skiriamos įvairioms šalpos organizacijoms. Puikus to pavyzdys – rūmuose prie Neries 1909 m. K. Tiškevičienės vadovaujamos Moterų globos draugijos surengtas šokių vakaras „Vaivorykštė“⁹⁶.

Tuo pat metu grafienė ima rūpintis išskirtinai lenkų kultūros sklaida. Visų pirma dar 1904 m. žiemą ji į savo rūmus priėmė Emą Jelenską ir jos mėgėjiško teatro trupę, kuri gavusi išimtinį valdžios leidimą čia surengė viešą pasirodymą⁹⁷. Rūpintasi ir lenkų kilmės dailininkais. Jau 1907 m. jos rūmuose, erdviame vestibulyje, buvo surengta Verkiuose dirbusių Varšuvos dailės mokyklos mokinių kūrinių paroda, kurios pa-

grindinis sumanytojas buvo profesorius Konradas Kši-
žanovskis (Konrad Krzyżanowski) [11 il.]⁹⁸. Netrukus, 1908 m. kovą, rūmuose buvo galima išvysti dar vieną vietinių ir Lenkijoje gyvenančių lenkų dailininkų darbų ekspoziciją⁹⁹.

Apskritai XX a. 1 deš. pabaigoje rezidencija prie Neries tapo tikru meno prieglobsčiu, mat tuo pačiu metu, kai pirmame aukšte buvo organizuojamos minėtos parodos, antrajame grafienė sutiko priglausti vyro giminaičių, Vladislavo ir Antano Tiškevičių, įkurtos Vilniaus meno ir mokslo muziejaus draugijos rinkinius. Jie čia buvo perkelti 1907 m. iš grafų motinos Sofijos Tiškevičienės namų Trakų gatvėje (dab. Vilniaus apskrities viešoji Adomo Mickevičiaus biblioteka). Viename iš pirmo aukšto kambarių įsikūrė ir draugijos kanceliarija. Šiai organizacijai priklausė aristokratijos atstovai, savo dvaruose ir dvareliuose sukaukę vertin-

⁹⁶ Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 171.

⁹⁷ Andrzej Romanowski, *Młoda polska wileńska*, Kraków, 1999, p. 23–24.

⁹⁸ Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė*, p. 33.

⁹⁹ *Ibid.*, autorė nurodo šaltinį: Vilniaus meno ir mokslo muziejaus draugijos posėdžių protokolai, 1908, in: LMAVB RS, f. 151, b. 289, l. 4.

12. Vladislavas Leščinskis, *Vilniaus meno ir mokslo muziejaus interjeras*, popierius, tušas, 1914, 30,7×48, in: LMAVB RS, f. 320-1485

Stanisław Leszczyński, *Interior of Vilnius art and science museum*, paper, ink, 1914

gas numizmatikos, tapybos, skulptūros, grafikos, dokumentų bei knygų kolekcijas, taigi ir muziejaus rinkiniai buvo sudaryti iš privačių lobynų. Pagal savo turimus rinkinius ir konkrečios srities išmanymą draugijos nariai pasiskirstė, kas už kokį konkretų muziejaus skyrių bus atsakingas. Tapybos sekciją tvarkė draugijos pirmininkas lentvariškis V. Tiškevičius, skulptūrą – E. Bulhakas, architektūrą – draugijos sekretorius T. Rostvorovskis, biblioteką ir grafiką – M. Pliateris, krašto paminklus – L. Uzembla, archeologiją – V. Šukevičius, gamtą – J. Petraškevičius, porcelianą – V. Sližienis, taikomąją dailę – Vladislavo Tiškevičiaus brolis Antanas, heraldikos rinkinius – T. Vrublevskis, numizmatiką – S. Gavronskis. Iš svarbesnių eksponatų galima paminėti kontušo juostas, Vilniaus cechų tris XVIII a. sidabrines taures, taip pat sidabrinę taurę su J. Sobieskio atvaizdu, 1642 m. J. Gerko laikrodį, auksi-

nių monetų rinkinius¹⁰⁰. Didžiausią muziejaus dalį sudarė tapyba. Itin žymus buvo nuosavą Europos meistrų kolekciją Lentvaryje turėjusio V. Tiškevičiaus indėlis. Jis muziejui dovanojo vertingus Gerbrandto van den Eeckhauto¹⁰¹, Joachimo Beuckelaero¹⁰², Salvatoro Rosos¹⁰³ ir kitų žinomų autorių darbus. L. Uzembla pasky-

100 Vincas Žilėnas, „Lietuvos kolekcininkai ir muziejininkai: Liucijonas Uzembla ir Mykolas Eustachas Brenšteinas“, in: *Kultūros barai*, 1983, Nr. 8, p. 64.

101 Gerbrandtas Janszas van den Eeckhoutas (1621–1674) – Nyderlandų tapytojas, piešėjas, grafikas ir poetas. Labiausiai žinomas dėl savo portretų ir biblijinio siužeto kūrinių. Mokėsi ir artimai bendravo su Rembrandtu, iš kurio perėmė efektingą šviesotamšą. Garsiausi jo kūriniai yra *Paskutinė vakarienė* (1664), *Šv. Petro gydymas* (1667), *Muzikos pamoka* (1655).

102 Joachimas Beuckelaeras (1533–1574) – flandamų tapytojas, kilęs iš Antverpeno. Mokėsi pas savo dėdę Pieterį Aertseną. Daugiausia tapė buitines, turgaus ir virtuvės scenas su religine poetikte. Garsiausias jo darbas yra ciklas *Keturi elementai*.

103 Salvatoras Rosa (1615–1673) – italų kilmės baroko epochos ta-

rė Rafalovičiaus portretą, Peškos autoportretą, J. Kosako kūrinių. Daugelis tapybos sekcijos darbų buvo įvertinti keliomis dešimtėmis tūkstančių rublių. Turtinga buvo ir bibliografijos bei senųjų dokumentų kolekcija, tarp kurių buvo Raudondvario savininko grafo Benedikto Tiškevičiaus įnešti egzemplioriai, daugiau nei šimtas Antano Tiškevičiaus padovanotų eksponatų¹⁰⁴.

Deja, sąlygos čia nebuvo pačios geriausios: patalpos beveik nešildomos, drėgnos¹⁰⁵. Žiemą muziejus nebuvo prieinamas lankytojams, o vasarą būdavo atidarytas tik pusantros valandos per dieną¹⁰⁶. Nepaisant šio fakto, tomis trumpomis valandomis čia spėdavo apsilankyti garsiausi to meto visuomenės veikėjai. Muziejaus lankytojų parašų knygoje¹⁰⁷ rasime Marijos Tiškevičiūtės (Maria Tyszkiewiczówna), Boleslovo Stanislovo Balzukevičiaus (Bolesław Stanisław Bałzukiewicz), Bronislovo Umiastovskio (Bronisław Umiastowski), Juozapo Kostrovickio (Józef Kostrowicki), Vladislovo Tatarkevičiaus (Władysław Tatarkiewicz) bei kitų asmenų vardus ir atsiliepimus. 1909 m. savo rūmuose įrengtą muziejų apžiūrėjo ir pati savininkė¹⁰⁸. Kaip atrodė muziejus, galima spręsti iš mūsų dienas pasiekusio Vladislovo Leščinskio (Władysław Leszczyński) kūrinių, vaizduojančio vieną iš salių 1914 m., t. y. prieš pat draugijai nutraukiant savo veiklą [12 il.].

1914 m. draugijai nutraukus savo darbą ir susijungus su Vilniaus mokslo bičiulių draugija visi 3900 eksponatų depozito teise buvo perkelti į patogesnes patalpas prie Žaliojo tilto¹⁰⁹.

pytojas, grafikas ir poetas, daugiausia dirbęs Neapolyje, Romoje ir Florencijoje. Tapė peizažus, biblines ir alegorines scenas, religinius paveikslus, paliko ne vieną autoportretą. Garsiausi jo darbai yra *Peizažas su Tobitu ir angelu* (1670), *Vakaro peizažas* (apie 1643), *Fortūnos alegorija* (apie 1658).

104 E. Barwiński, „Muzeum nauki i sztuki w Wilnie“, in: *Kwartalnik historyczny*, Lwow, 1907, p. 742.

105 Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė*, p. 50.

106 Vincas Žilėnas, *op. cit.*, p. 65.

107 Vilniaus meno ir mokslo draugijos apsilankiusių parašų knyga, Vilnius, 1907–1914, in: LMAVB RS, f. 75–251.

108 *Ibid.*, l. 2.

109 „Tow. Muzeum Nauki i Sztuki a Tow. Przyjaciół Nauk“, in: *Kurier Krajowy*, 1913 10 02, Nr. 234, p. 3.

Nesunku numanyti, kad energingos grafienės veikla neapsiribojo jos rezidencija. Ji, kaip ir daugelis XIX a. pab. – XX a. pr. moterų, aktyviai reišėsi įvairių draugijų, organizacijų veikloje. Štai vienu ankstyviausių visuomeninės veiklos gestu galima laikyti jos dalyvavimą 1888 m. Vilniuje vykusioje Žemės ūkio parodoje, kur kartu su grafine S. Mostovska (S. Mostowska), Stefanija Porazinska (Stefania Porazińska), taip pat vilnietėmis Vojevudska (Wojewódzka) ir Bak demonstravo savo pačios kurtus nėrinius¹¹⁰. XX a. pr. veiklių miesto ponių ir kartais ponų iniciatyva vienai po kitos atsirandant įvairioms labdaros organizacijoms, grafienė įsitraukė ir į jų darbą: stambias kasmetines sumas¹¹¹ nuo 1903 m. skirdavo 1901 m. įkurtai Vaikų globos draugijai bei atskirą net 10 000 rublių paramą skyrė šios draugijos incijuotoms Globos namų statyboms 1913 m.¹¹². Būtina paminėti, kad K. Tiškevičienė pati nuo 1908 m. buvo 1904 m. įkurtos Moterų globos draugijos Vilniaus skyriaus prezidentė¹¹³.

Vis dėlto labiausiai įsimintinas ir neabejotinai didžiausią reikšmę to meto Vilniaus miesto kultūrai turėjęs grafienės gestas buvo Lenkų teatro įkūrimas. Ši institucija ne tik papildė „Liutnios“ draugijos veiklą, bet ir tapo visos lenkiškosios Vilniaus kultūros ašimi. Nesunku numanyti, jog poreikis įkurti teatrą, kaip ir pasistatyti rezidenciją, atėjo iš grafienės jaunystės bei motinos pavyzdžio – juk tiek Viena, tiek Lvovas, kuriame grafienė bent porą kartų per metus aplankydavo motiną, o juo labiau Paryžius garsėjo savo teatrais ir operomis.

110 Jolita Mulevičiūtė, „Moderniojo amatininko idėja pobaudžiaviniėje Lietuvoje“, in: *Lietuvos menas permainų laikais*, (ser. Kultūrologija 9), Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 236.

111 Michał Brensztejn, *Informator o towarzystwach*, p. 136.

112 *Ibid.*, p. 139.

113 *Ibid.*, p. 183.

Iš pradžių K. Tiškevičienė įkūrė Scenos meno rėmimo draugiją, kurios garbės pirmininke buvo nuo 1909 m.¹¹⁴. Neilgai trukus iškėlė lenkiškojo teatro būtinybės klausimą ir sugebėjo į tai įtraukti kitus minėtos draugijos narius: brolių Juozapą Potockį, svainį Vladislavą Branickį (Władysław Branicki), tą patį Ipolitą Korvin-Milevskį, Mečislovą Bogdanovičių (Mieczysław Bohdanowicz), Tadeušą Dembovskį (Tadeusz Dębowski)¹¹⁵ bei kitus. Kad tokia institucija buvo reikalinga, nekilo abejonių. I. Korvin-Milevskio žodžiais tariant, vilniečiai praktiškai nematydavo nieko kita, kaip tik atvykstančių artistų pasirodymus, o jau egzistavusios institucijos savo kokybe nepasižymėjo¹¹⁶. Kita vertus, žinant grafienės būdą, nesunku numanyti, kad teatro įkūrimas turėjo ir savo žmogiškąją pusę – poreikį įsitvirtinti vietinio elito tarpe, juolab kad Tiškevičienė nebuvo vienintelė aristokratė šioje srityje: tuo metu Vilniuje jau veikė tos pačios Scenos meno rėmimo draugijos garbės narės Nunos Młodziejovskos Ščurkevičienės (Nuna Młodziejowska Szczurkiewiczowa)¹¹⁷ vadovaujamas Lenkų teatras, tiesa, neturėjęs nuolatinių patalpų¹¹⁸. Mūsų dienas pasiekė Klementinos inicijuoto teatro kūrimo aplinkybės, už ką reikėtų dėkoti Tiškevičienės portretą išraiškingai apibūdinusiam I. Korvin-Milevskui. Tikėtina, kad mėginimas įgyvendinti šį sumanymą nepraėjo be nesusipratimų. Pasak autoriaus:

Maniau, kad kai tik mūsų garbės pirmininkei patvirtinsiu, jog Lenkų teatrui skiriu 20 000 rb., viskas tuo ir pasibaigs. Tačiau ponina Klementina, matyt, tą su-pratusi kitaip ir buvusi tikra, jog aš savo seniai duoto žodžio neatsižadėsiu <...>. Duoti pinigų teatrui tai

114 *Ibid.*, p. 13.

115 Tadeušas Dembovskis (1856–1930) – gydytojas, visuomenės veikėjas, dailininkės Sofijos Römerienės tėvas.

116 Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 235.

117 Michał Brensztejn, *Informator o towarzystwach*, p. 13.

118 Mirosława Kozłowska, „Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant (1906–1910) Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai“, in: *Menotyra*, 2005, Nr. 4, p. 21–26.

viena (kas jau ir buvo padaryta), tačiau jį pastatyti, turint omeny visus organizacinius darbus ir panašiai, yra visai kas kita. Ir būtent tokia rolė man su malonumu buvo perleista.¹¹⁹

Toliau nelaimingas grafienės gudrybių įkaitas užsimena, kad pastaroji, nuolat primindama savo nuopelnus, užkrovusi visus organizacinius rūpesčius I. Korvin-Milevskui ir kitiems, paprasčiausiai išvyko į užsienį.

Kalbant apie statybų biudžetą, grafienė Lenkų teatro statyboms skyrė 10 000 rb., brolis Juozapas ir svainis V. Branickis – 2000 rb., M. Bogdanovičius – 10 000 rb., F. Zavadzki – 10 000 rb., I. Korvin-Milevskis – net 20 000 rb.

Nepaisant visų organizacinių peripetijų, 1910 m. buvo paskelbtas teatro projekto konkursas, kurį laimėjo Vaclovas Michnevičius (Wacław Michniewicz)¹²⁰ ir Aleksandras Parčevskis (Aleksandr Parczewski)¹²¹. Beje, iš viso užsakovams buvo pateikti trys projekto variantai¹²². 1912 m. balandžio 17 (29) d. buvo padėtas keratinis akmuo. Teatro interjerą kūrė varšuvietis Edvardas Trojanovskis (Edward Trojanowski)¹²³. 1913 m. statybos

119 Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 239.

120 Vaclovas Michnevičius (1866–1947) – lietuvių inžinierius ir architektas, gimęs aristokratų šeimoje. 1893 m. baigė Sankt Peterburgo civilinių inžinierių institutą. Iškart po studijų Juozapo Montvilos iniciatyva atvyko į Vilnių ir dirbo miesto architekto ir inžinieriaus padėjėju. 1904–1912 m. ėjo Vilniaus miesto architekto pareigas. 1911 m. su A. Parčevskiu įkūrė projektavimo ir statybos biurą „Architekt“. Buvo labai produktyvus ir sėkmingas architektas, vienas populiariausių tuometinių bažnyčių projektų autorių. Garsiausi jo darbai yra Vilniaus turgaus halė (1904–1906), kartu su Vilniaus namų statybos ir įrengimo draugija pastatyta „Montvilos kolonija“ (1911–1912), Birštono šv. Antano Paduviečio bažnyčia (1909), miesto salės (dab. Nacionalinė filharmonija) rekonstrukcija po 1910 m. gaisro, Felicijos Svolden namas Vilniuje, Kaštonų g. 1 (1913), Raudondvario šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės bažnyčia (1938).

121 Aleksandras Parčevskis (1848–1947) – architektas, kartu su Vaclovu Michnevičiumi įkūręs biurą „Architekt“.

122 Lenkų teatro Vilniuje projektas [nerealizuotas], Vilnius, 1910–1911, in: LMAVB RS, f. 229–349 (Da 108).

123 Edvardas Trojanovskis (1973–1930) – lenkų tapytojas modernistas. Nuo 1904 m. buvo Varšuvos dailės mokyklos profeso-

jau buvo baigtos. N. Lukšionytė-Tolvaišienė, aptardama teatro vietą visuomenėje, pastebėjo, kad tokio pobūdžio statinių, ypač teatrų, architektūra glaudžiai siejosi su architekto ir užsakovų dvasinėmis vertybėmis, todėl visuomet dera atkreipti dėmesį į atskiras architektūrinės detales, kaip nešančias tam tikrą simboliką¹²⁴. Remdamasi to meto spauda ji daro prielaidą, kad ir šio projekto sprendimas nebuvo atsitiktinis: autoriai harmoningai suderino Krokuvos ir Vilniaus tradicijas atspindinčias detales. Greta vienas kito čia puikiai derėjo romaninės „pavyslio stiliaus“ reminiscencijos, renesansinis vilnietiškas atikas su voliutomis, krovietiškas dvipakopis stogas, dengtas čerpėmis¹²⁵. Tokia architektūrinė visuma turėjusi įprasminti ne ką kita, o užsakovų, atstovavusių kažkada bendros valstybės aristokratiją, deklaruojamas nacionalines vertybes, jų pačių puoselėjamą identitetą.

Apskritai vertindami K. Tiškevičienės visuomeninę veiklą galime pastebėti, kad priešingai nei jau minėta M. Jelenska, ji, bent jau žinomais duomenimis, nedalyvavo religinį pobūdį turinčių organizacijų veikloje, nesistengė viešai deklaruoti katalikybės kaip vienos iš būtiniausių moters, luomo ir tautos (iš)gyvenimo priemonės. Visa grafičienės iniciatyva atsiskleidžia grynai filantropinėje ir kultūrinėje veikloje. Tai, kaip pastebi Virginija Jurėnienė, buvo ypač būdinga Austrijos užimtos Lenkijos teritorijos moterų judėjimui¹²⁶.

rius. Sukūrė Senojo Krokuvos teatro kavinės interjerą (1906), daugelio bažnyčių ir kitokių visuomeninio pobūdžio įstaigų interjerus.

124 Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, „Meno šventovės vaizdinys XX a. pradžios Vilniaus pastatuose“, in: *XX a. pradžios Vilnius: Modernėjančios kultūros židinys*, (ser. Dailės istorijos studijos), t. 1, sudarė Laima Laučkaitė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 100–107.

125 *Ibid.*, p. 104.

126 Virginija Jurėnienė, *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmojoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 22. Autorė pabrėžia skirtumą ir tarp Austrijos bei Prūsijos teritorijose veikusių moterų judėjimų: jei pirmajam daugiau būdinga minėta kultūrinė ir filantropinė veikla, tai antrajam – profesinė ir politinė. Ji taip pat pastebi, kad Vokietijos teritorijoje katalikiškų moterų organizacijų būta kur kas mažiau nei socialdemokratičių.

Vilniuje grafičienė reiškėsi iki 1913 m., kuomet staiga visam laikui išvyko į Paryžių. Iki šiol nebuvo įvardyta tokio spontaniško sprendimo priežastis. Gali būti, kad į klausimą padės atsakyti dar viena keista, net skandalinga Tiškevičienės biografijos detalė. 1913 m. gruodžio 2d. *Kurier Krajowy* pasirodė žinutė apie grafičienės rūmuose įkalintą Anną Sahut. Pasak laikraščio korespondentų, prancūzų kilmės panelė Sahut su grafičiene susipažino Paryžiuje. Pastaroji už nemenką mokesį merginai pasiūlusi ją lydėti kelionėse ir tapti jos *dame de compagnie*. Anot nukentėjusios, kurį laiką grafičienės elgesys nekėlė įtarimų, tačiau ilgainiui, ir ypač atvykus į Vilnių, jų santykiai ėmė kardinaliai keistis. Ponia savo palydovę ėmusi nuolat žnaibyti, besiteisindama, jog tai daro „iš meilės“, bei liepusi pildyti „užgaidas, kurias buvę sunku įvykdyti nesugadintai merginai“. Vieną dieną tarp jų kilęs konfliktas ir panelė Sahut buvusi užrakinta pirmo aukšto kambaryje. Čia ji buvo palikta be maisto ir tik kartais gaudavusi duonos bei vandens. Prancūzė mėginusi išsilaisvinti, parašiusi raštelį ir išmetusi jį pro langą. Tąkart nesulaukus pagalbos, parašė antrąjį, kurį rado penktadienį 9 val. pro šalį ėjęs žmogus. Šis buvo rašytas prancūziškai ir nedelsiant buvo atiduotas į vietos pareigūnų rankas. Jį nelaimingoji adresavusi Prancūzijos konsulatui Varšuvoje, aprašiusi savo bėdą ir net grasinusi atimti sau gyvybę, jei nebus imtasi atitinkamų veiksmų. Pagalbos šauksmas buvo išgirstas ir jau kitą dieną A. Sahut, išvargusi ir sulysusi, buvo išlaisvinta. „Tiškevičių rūmų paslaptis“ sukėlė ant kojų pareigūnus ir visuomenę, vyko nuolatiniai ginčai, buvo apklausiami liudinininkai bei grasinama teismais žinių paskelbusiam leidiniui. Kurstydamą susidomėjusių skaitytojų smalsumą spauda net prisiminė 1911 m. žiemą grafičienės sode rastą nupjautą merginos galvą (!). Pasklido kalbos ir apie mėginimus papirkti nukentėjusiąją, idant ši tyliai išvyktų iš šalies. Galiausiai istorija baigėsi taip, kad net

padavus skundą byla buvo nutraukta. K. Tiškevičienė pati išvyko iš Lietuvos¹²⁷.

Į Vilnių ji niekada nebegrįžo. Nežinia, ar vėliau grafienė jautė nostalgiją miestui, priėmusį ją, jos keltą furorą ir išlydėjusį su „nenormalių santykių, išsigalėjusių aukštuosiuose visuomenės sluoksniuose“ šleifu. Ji nu gyveno dar aštuonerius metus, apie kuriuos, deja, žinome labai nedaug. Neabejotina tai, kad juos ji praleido savo pamėgtame Paryžiuje, apsupta visuomenės, kuri jos gyvenimo būdą suprato ir pati propagavo. Grafienės vardą dažnai sutiksime populiarių *La Figaro* ar *Le Gaulois* puslapiuose, įrašytą greta kitų Paryžių pamėgusių tuometinių Lietuvos ir Lenkijos didikų: Zybergų, Broel-Pliaterių, Branickių, Potockių bei daugelio kitų.

Paskutiniais gyvenimo metais Tiškevičienė sunkiai sirgo. Apie tai nemažai pasakoja jos brolienė Elžbieta Potocka, dažnai lankiusi ją Paryžiuje. E. Potocka savo laiškuose vyrui Juozapui Potockiui mini, kad liga tai pasitraukia, tai vėl paguldo jo seserį į patalą¹²⁸. Galiausiai išsvarginta nesibaigiančių negalavimų 1921 m. birželį ekstravagantiškoji Klementina Tiškevičienė iš Potockių paliko šį pasaulį [13 il.]. Paryžiaus spaudoje rasime ir paskutinę jos gyvenimą menančią žinutę:

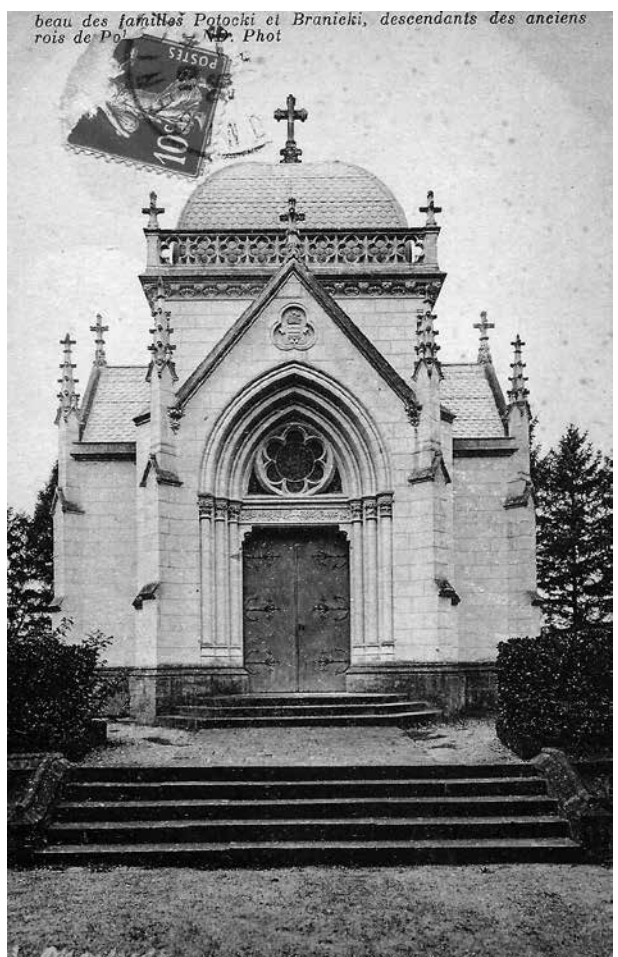
Grafienė Klementina Tiškevičienė, gimusi grafaitė Potockyte, mirė užvakar savo apartamentuose d' Iena a. 52, apsupta artimųjų¹²⁹, kurie ja rūpinosi iki pat gyvenimo galo.

Grafienės Julijos Branickos, grafų Juozapo ir velionio Romano Potockių sesuo bei grafo Jono Tiškevičiaus našlė, savo giminystės ryšių ir santuokos dėka priklausė aukščiausiems lenkų ir rusų aristokratams. Iš santuokos ji turėjo du vaikus, sūnų grafą Tiškevi-

127 „Tajemnica pałacu ordynatowej Tyszkiewiczowej“, in: *Kurier krajowy*, Nr. 215–232.

128 Elžbietos Potockos laiškas vyrui Juozapui Potockiui, 1919–1921, Paryžius, in: AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2920, mf. A. 72434, l. 47–137.

129 Teksto originale rašoma „les enfants“. Kadangi iš vaikų tebegyveno vienintelis Alfredas, kuris tuo metu turėjo ketverių metų sūnų Joną Jurgį, tai šiuokart tiksliausia būtų versti „artimieji“, o ne „vaikai“.

13. Potockių ir Branickių šeimos koplyčia Montresoro kapinėse Prancūzijoje [Klementina Potockytė-Tiškevičienė ir jos sūnus Alfredas palaidoti netoliese], atvirukas, XX a. pr., privati autorės kolekcija

Chapel of the Potocki and Branicki families in Montresor cemetery in France [Klementina Potockytė-Tiškevičienė and her son Alfredas are buried close by], postcard, beginning of the 20th c.

čių, vedusį kunigaikštę Rožę Radvilaitę, bei dukterį, kurios skausmingai neteko prieš kelerius metus. Savo giminystės ryšių dėka ji spindėjo didžiosiose Europos sostinėse, kur jos elegancija ir grožis iškeldavo ją į pirmąsias visuomenės gretas. Vis dėlto jau keleri metai Paryžius buvo tapęs jos namais. Šio miesto ji nepaliko viso karo metu, gyveno jame apsupta šeimos meilės bei laiko patikrintų draugų. Paskutiniais metais grafienė sunkiai sirgo. Ligos pro-

gresas buvo lėtas ir lemtingas, tačiau ji rodė pavyzdinę drąsą ir ramybę tol, kol ją visiškai apleido jėgos. Mirė taurios dvasios, didi ponija, kokia visuomet buvo.

Laidotuvės įvyks penktadienį, šio mėnesio 10 d., 11 valandą Šv. Pjero iš Šajo (Saint Pierre de Chaillot) bažnyčioje. Be penkiolikos minučių 11 valandą susirinksime laidojimo namuose. Šis pranešimas turėtų būti laikomas kvietimu.¹³⁰

IŠVADOS

Klementinos Potockytės-Tiškevičienės biografijos bei jos gyvenamosios aplinkos Vilniuje, t. y. Neries krantinėje pasistatytos rezidencijos, išnagrinėjimas liudija abipusę įtaką. Užsakovės patirtys, asmeniniai tikslai bei atsineštas gyvenimo būdas sąlygojo konkrečius architektūrinius sprendimus: siekiant įgyti aukščiausią statusą vietiniame sociume, atsiranda įspūdingi masteliai, pasirenkama vieta pačiame miesto centre, suprojektuojamas platus privažiavimas bei didelių gabaritų laiptinė su vestibuliu. Renesansinė stilistika pasirenkama kaip geriausiai atspindinti aukštą, išlavintą aristokrato skonį. Pastatas turėjo užsakovei artimą, Europos didmiesčiams, ypač Vienai ir Berlynui, būdingą charakterį.

Apskritai gyvenimo būdas, kurį XIX a. II p. – XX a. pr. gyvendama Vilniuje puoselėjo grafienė, yra sąlygotas tėvų auklėjimo bei jaunystės metų, praleistų Lvoje, Vienoje bei Paryžiuje. Gyvendama didžiuosiuose Europos miestuose, K. Potockytė-Tiškevičienė perėmė vakarietiškas manieras bei hedonistiniais principais paremtą pasaulėžiūrą, todėl vilnietiškoje rezidencijoje vykdyta viešojo gyvenimo programa yra tiesioginis aristokratiškosios Vakarų kultūros pavyzdys. Matyt, kartu ši aplinkybė ir buvo pagrindinė kritikos, kurios grafienė sulaukė iš savo amžininkų, priežastis. Moters laisvių, jos emancipacijos suvokimas

Vilniuje ir aplinkoje, iš kurios atėjo K. Potockytė-Tiškevičienė, stipriai skyrėsi. Mat priešingai nei Vakarų Europoje, kur moterų judėjimas prasidėjo anksčiau, carinės Rusijos okupuotame Vilniuje bet kokia moters laisvės idėja buvo neatsiejama nuo asmens naudos kovoje su carine santvarka. Tuo tarpu grafičienės veiksmai, ypač XIX a. II p., ne visuomet atitiko šį reikalavimą. Kita vertus, nepasitenkinimą K. Potockytės-Tiškevičienės gyvensena galėjo lemti ir problemiški kritiką išsakiusių autorių santykiai su ja pačia.

XX a. pr. viešasis Vilniaus visuomenės gyvenimas patyrė esmines permainas. Tai ypač pastebima pasikeitusiame viešų susibūrimų pobūdyje. Beveik visą XIX a. II p. tenkinę asmeninius ar „savųjų“ rato poreikius, XX a. pr. elito atstovai ima masiškai organizuoti plačiąjai visuomenei, visoms jos grupėms naudingus pokylius ir karnavalus. Jų metu renkamos lėšos, kurios vėliau yra skiriamos įvairioms socialinėms miesto problemoms spręsti: neturtui, vienišų moterų, pamestinukų ir našlaičių gyvenimo sąlygoms gerinti. Visa tai liudija spartėjančią nacionalinę bei socialinę savivoką. Esminiu postūmiu, pretekstu šiems pokyčiams bei tam, kad išskirtiniu XX a. pr. Vilniaus viešojo gyvenimo bruožu tapo įvairių karitatyvinių bei kultūrinio, mokslinio pobūdžio draugijų kūrimasis buvo liberalėjanti valdžios pozicija, galutinai įprasminata 1905 m. caro Nikolajaus II paskelbtu manifestu.

K. Potockytės-Tiškevičienės rūmų viešasis gyvenimas yra stipriai susijęs su socialiniais bei kultūriniais Vilniaus visuomeninio gyvenimo pokyčiais XIX a. II p. – XX a. pr. Tai įrodo, kad tokia rezidencija bendrame miesto kontekste užima ypatingą vietą ir savininko pastangomis gali tapti stambiu kultūriniu traukos centru bei pasitarnauti atskirų socialinių grupių identiteto puoselėjimui ir sklaidai.

Gauta 2012-09-11

130 „Deuil“, in: *La Figaro*, 1921 06 08, Nr. 159, p. 2.

- AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2190–3948, Lancuto Potockių šeimos susirašinėjimas.
- BNW ZR, akc. 10114, t. 8, 13, Potocka z Tyszkiewiczów Zofia, *Teki rodzinne: Tyszkiewiczowie, Potoccy, Lubomirscy, Zamoyscy*.
- LMAVB RS, f. 20–5869, Jono Tiškevičiaus ir Klementinos Potockytės santuokos liudijimas, Lvovas, 1878.
- LMAVB RS, f. 31–1100, raštas, kuriuo Klementina Tiškevičienė priimama į Lvovo muzikinę draugiją, Lvovas.
- LMAVB RS, f. 75–251, Vilniaus meno ir mokslo draugijos apsilankiusių parašų knyga, Vilnius, 1907–1914.
- LMAVB RS, f. 106–354, įvairių dokumentų, liečiančių grafo Alfredo Tiškevičiaus turto Vilniuje reikalus, rinkinys (l. 3, 1884 01 24 sklypo prie Neries upės pirkimo (1883 12 05) akto patvirtinimas; l. 17–18, turto, kurį 1924 m. iš grafo Alfredo Tiškevičiaus nusipirko jo svainis Leonas Vladislovas Mikalojus Radvila, inventorių; l. 8, Jono Leono Tiškevičiaus mirties pažyma; l. 48–51, kai kurių rūmuose prie Neries buvusių paveikslų sąrašas; l. 40–41, knygų meno tema sąrašas iš rūmų bibliotekos ir pan.), XIX a. II p. – XX a. 3 deš.
- LMAVB RS, f. 229–349 (Da 108), Lenkų teatro Vilniuje projektas [nerealizuotas], Vilnius, 1910–1911.
- LMAVB RS, f. 320–998, Alfredo Romerio šaržų albumas, Vilnius, 1859–1880.
- LVIA, f. 716, ap. 3, b. 1218, sąskaitos buto Vilniuje įrengimui, kilimų įsigijimui, Vilnius, 1882.
- LVIA, f. 938, ap. 4, b. 867, K. Tiškevičienės rūmų prie Neries statybų leidimai ir arch. Kiprijono Maciulevičiaus sukurtas projektas, Vilnius, 1883–1884.
- Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse XIXa. vidurio – XX a. pradžios Lietuvoje: Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H), 2009, 167, [1] p. – Miknytė Jurga.*

INTERNETINĖS PRIEIGOS

- Bańburski Kazimierz, „Chłód Mayerlingu“, in: *Muzeum Tarnow*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-20], www.muzeum.tarnow.pl/wydawnictwa/czytelnia/artukuly/mayerling.htm.
- Mačiulienė Jūratė, „Kai Vilnius dairėsi į Paryžių, moterys traukė į kavines“, in: *Lietuvos žinios*, [interaktyvus], 2011 02 01, [žiūrėta 2012-05-08], <http://www.lzinios.lt/Lietuvoje/Kai-Vilnius-dairesi-i-Paryziu-moterys-trauke-i-kavines>.
- Miknytė Jurga, „Moteryų kritika Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. pr.“, in: *Klėja*, [interaktyvus], Nr. 8, [žiūrėta 2012-05-27], http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index3c4c.html?show_content_id=615.
- Miłosz Czesław, „City Without a Name“, in: *Poetry Foundation*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], <http://www.poetryfoundation.org/archive/poem.html?id=179943>.
- XX a. pradžios Vilnius: Modernėjančios kultūros židinys. Dailės istorijos studijos*, t. 1, sudarė Laima Laučkaitė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
- Aleksandravičius Egidijus, Kulakauskas Antanas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Ašakaitis P., „Prie emancipacijos moteriškių“, in: *Varpas*, 1895, Nr. 2, p. 33–35.
- Barwiński E., „Muzeum nauki i sztuki w Wilnie“, in: *Kwartalnik historyczny*, Lwow, 1907, p. 742–743.
- Berenis Vytautas, „Apie Lietuvą Rusijos Imperijos glėby“, in: *Kultūros barai*, 1996, Nr. 12, p. 70–73.
- Brenszejn Michał, *Informator o towarzystwach: Naukowych, oświatowych, artystyczno-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1914.
- Chłędowski Kazimierz, *Pamiętniki: Galicja (1843–1880)*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957.
- Chłędowski Kazimierz, *Pamiętniki: Wiedeń (1881–1901)*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957.
- Cholewianka-Kruszyńska Aldona, *Pani Alfredowa: Maria z Sanguszków Potocka z Łańcuta*, Warszawa: Twój styl, 1998.
- Crown Prince Rudolf and Mary Vetsera (Mayerling)*, (ser. *Royal Romances: The Love Affairs that shaped History*), London: Marshall Cavendish Partworks Ltd., 1990.
- Chwalewik Edward, *Zbiory Polskie: Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, Warszawa, 1916.
- Dermpjesian Geneviève, Jami Irène, Rouquier Annie, Thébaud Françoise, *La place des femmes dans l'histoire: Une histoire mixte*, Paris: Belin, 2010.
- „Deuil“, in: *La Figaro*, 1921 06 08, Nr. 159, p. 2 [Klementinos Tiškevičienės nekrologas].
- Lietuvos istorija*, t. 8: *Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Elstain Jean Bethke, *Vyro viešumas, moters privatumas: Moterys socialinėse ir politinėse teorijose*, Vilnius: Pradai, 2002.
- Europos idėja Lietuvoje: Istorija ir dabartis*, sudarytojas Darius Staliūnas, Vilnius: LII leidykla, 2002.
- „Festiwal-bazar“, in: *Kurjer Litewski*, 1910, Nr. 37, p. 2.
- Gorczak Bronisław, *Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora*, Lwów: Nakł. R. Sanguszka, 1906.
- Imperinis Vilnius (1795–1918): Kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*, sudarytoja hum. m. dr. Alma Lapinskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Jurėnienė Virginija, *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmojoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
- K. W., „Przegląd literatury krajowej“, in: *Gazeta Warszawska*, 1869, Nr. 226–229.
- Kaczkowski Zygmunt, *Kobieta w Polsce: Studium historyczno-obyczajowe*, t. 2, Petersburg: Nakładem księgarni Kazimierza Grendyszyńskiego, 1895.

- Korwin-Milewski Hipolit, *Siedmiesiąt lat wspomnień: 1855–1925*, Warszawa: Gryf, 1993.
- Kozłowska Mirosława, „Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant (1906–1910) Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai“, in: *Menotyra*, 2005, Nr. 4, p. 21–26.
- Laučkaitė Laima, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.
- Laučkaitė Laima, „Vilniaus šventės ir pramogos prieš Pirmąjį pasaulinį karą“, in: *Naujasis Židinys*, Vilnius: Aidai, 2008, Nr. 11–12, p. 468–474.
- Lietuvos architektūros istorija*, t. 3: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, Vilnius: Savastis, 2000.
- Lukšionytė-Tolvaišienė Nijolė, *Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000.
- Macienė Vilija, Tranyzas Antanas, „Kultūrinė ir švietėjiška grafų Tiškevičių veikla Vakarų Lietuvoje“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, V, sudarytoja Ona Mažeikienė, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 194–204.
- Meysztowicz Walerian, *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*, Vilnius: Aidai, 2004.
- „Ofiary pieniążne“, in: *Kurjer Litewski*, 1906, Nr. 24, p. 4.
- Darbai ir dienos: XIX amžiaus akiračiai*, t. 28, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001.
- Romanowski Andrzej, *Młoda polska wileńska*, Kraków: 1999.
- Rosco-Bogdanowicz Marian, *Wspomnienia*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1959.
- Sirutavičius Vladas, „Laisvalaikis XIX a. Lietuvos kultūroje“, in: *Praeities baruose*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1999, p. 225–234.
- Snitkuvienė Aldona, *Biržų grafiui Tiškevičiams ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus, 2008.
- „Sport“, in: *La Figaro*, 1887 11 02, [be Nr.], p. 6.
- Širkaitė Jolanta, „XIX a. Lietuvos dvariškių menai ir pramogos“, in: *Menotyra*, 2003, Nr. 2, p. 32–38.
- Širkaitė Jolanta, „Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, t. 5, Vilnius, 1999, p. 336–361.
- Širkaitė Jolanta, „Vladislovas Tiškevičius – kolekcionierius bei Vilniaus mokslo ir meno muziejaus kūrėjas“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, Nr. 11., p. 12–14.
- Širkaitė Jolanta, „Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje“, in: *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, t. 1, Vilnius, 1995, p. 217–269.
- Širkaitė Jolanta, *Dailininkė Sofija Romerienė (Zofia Romer, 1885–1972)*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- „Tajemnica pałacu ordynatowej Tyszkiewiczowej“, in: *Kurier litewski*, 1913, Nr. 215–232.
- „Teatr amatorski“, in: *Gazeta Wileńska*, 1906, Nr. 24, p. 3.
- „Towarzystwo przyjaciół nauk“, in: *Kurjer litewski*, 1913, Nr. 232, p. 3.
- „Tow. Muzeum Nauki i Sztuki a Tow. Przyjaciół Nauk“, in: *Kurjer Krajowy*, 1913, Nr. 234, p. 3.
- Tyszkiewicz hr. Benedykt, *Dumy i dumki czyli prawdziwa powieść*, t. 1–2, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- Tyszkiewicz hr. Józef, *Tyszkiewicziana: Militaria, bibliografia, numizmatyka, ryciny, zbiory, rezydencje etc. etc.*, t. 1, Poznań: Drukarnia św. Wojciecha, 1903.
- Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900–1945*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- „Wystawa malarzy polskich“, in: *Kurjer Litewski*, 1908, Nr. 73, p. 2.
- „Z Tow. Wyścigowego wileńskiego“, in: *Kurjer litewski*, 1906, Nr. 106, p. 2.

THE PUBLIC WORK OF AN ARISTOCRAT LADY IN VILNIUS OF THE END OF THE 19th c. – BEGINNING OF THE 20th c.: THE CASE OF KLEMENTINA POTOCKYTĖ-TIŠKEVIČIENĖ

Aistė Bimbirytė-Mackevičienė

KEYWORDS: tsarist Vilnius, aristocracy, societies, Klementina Potockytė-Tiškevičienė, Wroblewski Library of Lithuanian Academy of Sciences.

SUMMARY

The article introduces the biographic notes of the countess Klementina Potockytė-Tiškevičienė (Clementine Tyszkiewicz born Potocka, 1856–1921), the owner of an impressive city residence near the river Neris, known today as the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. Neither the building nor the countess have been studied by researchers before. The article aims to present this aristocratic personality, the early influences on her character formation and explicate how her personal traits and taste shaped Vilnius cultural life during 1882–1913.

The countess was born in Lviv into the influential Galician family of Alfred Joseph Marian Potocki (1817–1889) and Marie Clementine Sanguszko (1830–1903). Most of her youth was spent in Vienna due to her father's employment. Growing up in Vienna meant that she was introduced to the highest circles of society and maintained a close relationship with the children of Emperor Franz Joseph I of Austria. She married a Lithuanian nobleman Jonas Leonas Tiškevičius (Jan Leo Tyszkiewicz, 1852–1901)

in 1878 and moved to Paris, spending approximately 4 years there.

The couple came back to Vilnius in about 1882 where she gave birth to a son Alfredas (1882–1930). Initially they resided in luxury apartments decorated by the famous architect Friedrich Gustaw von Schacht. In 1884, the construction of a new residence began following the project of Kiprijonas Maciulevičius (Cyprian Maculewicz). The need for a personal residence was grown out of the countess' desire to become an influential person in local society replicating her mother's successful example back in Lviv. Klementina Potockytė-Tiškevičienė also wished to recreate a similar environment to the one she experienced in earlier days while living in Vienna and Paris. A big Renaissance style residence in the central part of Vilnius was completed in 1888. A new type of lifestyle typical of Europe's richest aristocratic circles was introduced. It included endless receptions, visitations, luxurious banquets followed by dances, amateur theatre performances, billiard games and discussions. All feasts and gatherings were intended for a close circle of people, mainly the Polish speaking aristocracy, as a way of discerning their identity and rejecting the regulations of the dictating tsarist government.

A few important changes took place in the early 20th century. Having buried her daughter and husband in 1901, the countess closed the residence and left for Paris. Visiting only briefly, Klementina Potockytė-Tiškevičienė finally returned in 1905 upon hearing that Tsar Nicholas II had published a manifesto proclaiming "the civil liberty to the people based on individual inviolability, freedom of faith, speech, and social gatherings and associations". The Tiškevičiai residence was reopened and gained a significantly wider social and cultural importance. It housed a Warsaw Art School students' exhibition in 1907, an exhibition of Polish artists living locally and in Poland in 1908. The residence lodged Vilnius Science and Art Museum Association chaired by Vladislovas and Antanas Tiškevičiai in 1907–1914, and organised many other charitable events. The public life of Klementina Potockytė-Tiškevičienė was not restricted to the palace as she was also a member of the Music Association and the main initiator of the Polish Theatre in Vilnius.

The countess was regarded as a cultural patron of Vilnius until 1913 when she left the city for the last time.

She died in Paris in 1921. The residential property was inherited by her son Alfredas Tiškevičius who sold the palace to the Ministry of Polish Religion and Public Education, which later established the Wroblewski Library there.

Despite the contributions to Polish culture, Klementina Potockytė-Tiškevičienė was criticised by her contemporaries for leading a hedonistic lifestyle. This was claimed to be inappropriate in Vilnius at the times of resistance to the dictating tsarist government. Many years later history proved that the western lifestyle introduced by K. Potockytė-Tiškevičienė had significantly influenced the aristocratic and local culture at the turn of 19th and 20th centuries.